

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР
БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ
АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

АСАДОВ МАҲМАДИЁР ТУРАЕВИЧ

**ЖАҲОН ВА ЎЗБЕК НАСРИДА “ЁЛҒИЗЛИК МОТИВИ”НИНГ
МОДЕРНИСТИК ТАЛҚИНИ**
(А.Камю, Х.Дўстмуҳаммад, У.Ҳамдам насри мисолида)

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2022

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Contents of dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD) on
Philological Sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

Асадов Махмадиёр Тураевич

Жаҳон ва ўзбек насрида “ёлғизлик мотиви”нинг модернистик талқини
(А.Камю, Х.Дўстмуҳаммад, У.Ҳамдам насри мисолида) 3

Asadov Mahmadiyor Turaevich

Modernistic interpretation of the “motive of loneliness” in the world and Uzbek prose
(on the examples of A.Camus, H.Dustmuhammad, U.Hamdams prose) 26

Асадов Махмадиёр Тураевич

Модернистская интерпретация «мотива одиночества» в мировой и узбекской
прозе (на примере прозы А.Камю, Х.Дустмухаммада, У.Хамдама)..... 48

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works 52

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА
АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР
БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ
АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

АСАДОВ МАҲМАДИЁР ТУРАЕВИЧ

**ЖАҲОН ВА ЎЗБЕК НАСРИДА “ЁЛҒИЗЛИК МОТИВИ”НИНГ
МОДЕРНИСТИК ТАЛҚИНИ**
(А. Камю, Х. Дўстмухаммад, У. Ҳамдам насри мисолида)

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

**Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В.2021.1.PhD/Fil 1059
рақам билан рўйхатга олинган.**

Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (www.navoiy-uni.uz) ва “ZiyoNet” Ахборот таълим порталида (www.ziyo.net) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Сирожиддинов Шухрат Самариддинович
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Мелиев Сувонкул
филология фанлари доктори

Холиқов Баҳодир Алиқулович
филология фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент

Етакчи ташкилот:

Тошкент давлат педагогика университети

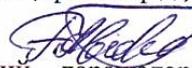
Диссертация ҳимояси Алишер Навоий Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгашнинг 2022 йил “25” 11 соат 10⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44 (www.navoiy-uni.uz); e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz.)

Диссертация билан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (232 рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103.Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Диссертация автореферати 2022 йил “15” 11 куни тарқатилди.
(2022 йил «15» 11 даги 1- рақамли реестр баённомаси).

Н.А.Жабборов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш раиси, филол.ф.д., профессор

Қ.У.Пардаев
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш илмий котиби, филол.ф.д., доцент

Д.Р.Юсупова
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, филол.ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётшунослигида, асосан, XX аср бошларидан эътиборан “ёлғизлик” муаммосига жиддий эътибор қаратила бошланди. Айниқса, Иккинчи жаҳон урушидан сўнг ушбу ижтимоий-психологик ҳолатни тадқиқ этишнинг кўлами глобал даражага чиқди. Ёлғизлик мураккаб руҳий ҳодиса сифатида ижтимоий-гуманитар фанлар – социология, фалсафа, антропология, психология, эстетика каби фанлар қатори адабиётшуносликнинг ҳам объектидир. “Ёлғизлик мотиви”ни турли халқлар адабиёти доирасида типологик ўрганиш жаҳон адабиётининг равнақи учун тарихий-эстетик асос ҳисобланади.

Дунё халқлари адабиёти мунтазам равишда адабий алоқалар ҳамда бир халқ маданияти ва адабиётига доир тажрибаларнинг бошқа бир халқ томонидан ижодий ўзлаштирилиши натижасида ҳам тараққий этиб боради. XIX аср охирларида Европада пайдо бўлган модернизм адабиёти инсоннинг руҳиятини, ички оламини тасвирлайди. Модернизм адабиётининг кўзга кўринган намояндаларидан бири Альбер Камю ҳисобланади. Унинг қаҳрамонлари тушкун кайфиятни, ижтимоий бегоналикни, умидсизлик ва ёлғизликни бошидан кечиради. Шу жиҳатдан олиб қараганда, модернист ёзувчининг адабий-эстетик позицияси ва ижод жараёнини ўрганиш бадиий асардаги устувор ғояларни белгилаш имконини беради.

Ўзбек адабиётининг мустақиллик даври ижодкорлари Хуршид Дўстмуҳаммад ҳамда Улуғбек Ҳамдамнинг адабий-эстетик концепцияси ва ижодий уйғунлиги масаласининг жаҳон адабиёти контекстида тадқиқ этилиши, давр талабига кўра, янгича талқин қилиш заруратини туғдиради. Мазкур адибларнинг ижодий ўзига хослигини ўрганиш улар асарларида қаҳрамон ёлғизлигининг намоён бўлиш усуллари, янгича поэтик ифода ва рамзий-мажозий образлар талқини асосида муаллиф концепциясини белгилашга оид кузатишлар олиб боришни тақозо қилади. Зеро, “...адабиёт ва санъатга, маданиятга эътибор – бу, аввало, халқимизга эътибор, келажакимизга эътибор эканини, буюк шоиримиз Чўлпон айтганидек, адабиёт, маданият яшаса, миллат яшаши мумкинлигини унутишга бизнинг асло ҳақимиз йўқ”¹. Шунга кўра, Х.Дўстмуҳаммад ва У.Ҳамдам ижодида ифода этилаётган ёлғизлик ҳолатига миллий, маънавий ва умумбашарий кадриятлар нуқтаи назаридан ёндашиш, Шарқ ва Ғарб адабиётига хос хусусиятларнинг синтезлашуви ҳамда уларнинг бадиий ижоддаги ифодаси каби масалаларни жаҳон адабиёти контекстида ижодий уйғунлик ҳосиласи сифатида тадқиқ этиш долзарблик касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4947-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”, 2017 йил 16 февралдаги ПФ-4958-сон “Олий ўқув юртидан кейинги таълимни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармонлари; 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сон “Олий таълим тизимини

¹ Мирзиёев Ш. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир // Халқ сўзи. – Тошкент, 2017 йил 4 август.

янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги Қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 майдаги ВМҚ-304-сон “Олий ўқув юртидан кейинги таълимни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори, шунингдек, мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Тадқиқот республика фан ва технологиялари ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш” устувор йўналиши доирасида амалга оширилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Тадқиқотимиз объекти бўлган француз ёзувчиси Альбер Камю ва ўзбек адиблари Хуршид Дўстмуҳаммад, Улуғбек Ҳамдам ижоди адабиётшунослар томонидан тадқиқ этиб келинган.

А.Камюнинг роман, қисса ва фалсафий эсселари ҳақида дунё адабиётшунослари томонидан ёзилган ишларнинг ўзи алоҳида тадқиқот манбаи бўла олади. Модернизм адабиёти негизида майдонга келган экзистенциализм, абсурдизм, индивидуализм фалсафаси байроқдори бўлган А.Камю ижодий олами жаҳон адабиёти мутахассисларини, адабиёт ихлосмандларини бефарқ қолдирмаган. Айниқса, ёзувчининг “Вабо” романи, “Бегона” қиссаси, “Калигуна”, “Ихтилоф” пьесалари адабий жамоатчилик орасида катта шов-шувга сабаб бўлган. А.Камюнинг ижоди, асарларида сюжет ва образлар дунёси, қаҳрамонлар ёлғизлик ҳолатининг бадиий-психологик таҳлили масалалари XX аср ҳамда ундан кейинги даврда Америка ва европалик тадқиқотчилар томонидан фаол тарзда тадқиқ қилинган¹.

А.Камю ижоди ҳамда “ёлғизлик” мавзуси хусусида рус адабиётшунослигида ҳам талай илмий фикрлар ва тадқиқотлар учрайди. Бу борада рус адабиётшунослиги ўзининг аниқ тизими ва илмий-тарихий асосига эга эканлигини таъкидлаш лозим. Хусусан, С.Великовский, М.Бахтин,

¹ Doubrovsky S. La morale d'Albert Camus. – Preuves, 1960; Grenier J. Albert Camus. Souvenirs. – Paris: Gallimard, 1968; Grenier J. Les Îles, nouvelle édition préfacée par Albert Camus, Gallimard, coll. “L'Imaginaire”, 1977; Ховардсхолм Э. Модернизм. Исследование понятия в историко-философском плане. “Называть вещи своими именами”. – М.: Прогресс, 1986; Colette J. L'Existentialisme. – Paris: Presses Universitaires de France, 1994; France P. Hermits: The insights of solitude. – New York: St. Martin's, 1996; Gibson H., Laslett P. Loneliness in later life. Macmillan Press Ltd. – London, 2000; Engelberg E. Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction. – London: Palgrave, 2001; Rabaté D. “Introduction” 19: L'invention du solitaire, Presse Universitaires de Bordeaux, 2003; Рисмен Д. Одинокая толпа http://www.hrono.ru/biograf/bio_r/riesmand.php; Toura H. La Quête et les expressions du bonheur dans l'œuvre d'Albert Camus. 2004; Flores d'Arcais P. Albert Camus filosofo del future. 2013; Lévi-Valensi J. Albert Camus ou La naissance d'un romancier, Gallimard, coll. “Les Cahiers de la NRF”, 2006; Worsley A. The poetry of loneliness from Romance to Romanticism: a dissertation for the degree of Doctor of Philosophy Princeton, 2014; “Lettre à Roland Barthes sur La Peste”, II: “La Peste, dont j'ai voulu qu'elle se lise sur plusieurs portées, асependant comme contenu évident la lutte de la résistance européenne contre le nazisme” ва ҳ.к.

Ю.Борев, Б.Г.Ананьев, Е.П.Кушкин, Т.Е.Николаевская, К.И.Зими́рева, Е.А.Ядрихинская, Л.А.Мальцев, В.П.Хохлова, Н.С.Поздеева тадқиқотларини алоҳида эътироф этиш мумкин¹.

Ўзбек адабиётшунослигида ҳам А.Камю ижодини тадқиқ этиш асосан ХХІ асрга келиб муайян шакл-шамойил касб этди. Айниқса, 2000 йилларнинг бошларида “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида модернизм ва абсурд хусусида бир қанча баҳсли мақолалар эълон қилиниши А.Камю ижоди, унинг бадиий концепцияси билан янада чуқурроқ танишиш имконини берди. Ёзувчи таржимаи ҳоли, унинг “Вабо”, “Бегона”, “Калигула”, “Сизиф ҳақида афсона” асарлари сюжет хусусиятлари ҳамда абсурд қаҳрамон руҳий олами ҳақидаги илк тасаввурни ўзбек ўқувчиси М.Холбеков, А.Саидов, Й.Солижонов, Н.Эшонкул каби адабиётшуносларнинг тадқиқотлари орқали ҳосил қилган дейиш мумкин. Айниқса, С.Мели, У.Жўрақулов, Қ.Йўлдош, И.Ёқубов, А.Қосимов, У.Ҳамдамов, Ш.Норматова сингари ўзбек олимларининг илмий мақолалари, фундаментал тадқиқотлари А.Камю ижоди, унинг экзистенциализм ва абсурд фалсафасининг мазмун-моҳияти билан теран танишиш имконини берди². Шунингдек, Х.Дўстмуҳаммад ва У.Ҳамдам ижоди ҳам ўзбек адабиётшунослигида атрофлича ўрганилган. Жумладан, У.Норматов, Қ.Йўлдошев, Й.Солижонов, Д.Тўраев, Б.Каримов, У.Жўрақулов, Қ.Қаҳрамонов, И.Ёқубов, А.Улуғов, М.Қўчқорова, У.Расулова, Х.Ҳамроқулова, Д.Холдорев, Х.Раҳмонова, К.Ҳамроев, Ш.Ботирова, Ф.Бурхонова кабилар томонидан турли масалалар юзасидан тадқиқ қилинган³.

¹ Великовский С.И. Проза Камю. В кн.: Альбер Камю. Избранное. – М., 1969; Великовский С.И. Экзистенциализм. В кн.: Краткая литературная энциклопедия. Т. 8. – М.: Советская энциклопедия, 1975; Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1972; Борев Ю.Б. Теоретическая история литературы / Теория литературы. Т. 4: Литературный процесс. – Москва, 2001; Ананьев Б. Г. Онтогенез и жизненный путь человека // Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. – М., 1980; Кушкин Е.П. Альбер Камю. Ранние годы. – Л.: изд-во ЛГУ, 1982; Николаевская Т.Е. Ф.М.Достоевский как предтеча европейского экзистенциализма: Опыт проблемного исследования: Автореф. дисс. ... канд. филос. наук. – М., 1999; Алейникова О.С. Одиночество: философско-культурологический анализ: Дисс. ... канд. филос. наук. – СПб., 2005; Зими́рева К.И. Экзистенциальная проблематика в творчестве А.М. Ремизова: на материале дореволюционных рассказов: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2007; Ядрихинская Е.А. Структурный и лексико-семантический анализ макроконцепта "L'homme" в индивидуально-авторской картине мира А.Камю. Дисс. автореф. ... канд. филол. наук. – М., 2009; Мальцев Л.А. Традиция экзистенциализма в польской прозе второй половины XX века: Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. – Е., 2009; Хохлова В.П. Реминисцентные онимы в произведениях французских писателей-экзистенциалистов: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2010; Поздеева Н.С. Коммуникативно-дискурсивные признаки концепта одиночество: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2013 и т.д.

² Холбеков М. ХХ аср жаҳон адабиёти манзаралари. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2020; Холбеков М. Экзистенциализм: Альбер Камю // Жаҳон адабиёти. – Тошкент, 2013 йил, 11-сон; Саидов А. Қиёсий адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2020; Солижонов Й. Сизиф ва абсурд // Жаҳон адабиёти. – Тошкент, 2010 йил, 1-сон; Эшонкул Н. Мендан “мен”гача. – Тошкент: Академнашр, 2006; Жўрақулов У. Худудсиз жилва. – Тошкент: Фан, 2006; Қаҳрамонов Қ. Адабий танқид: янгиланиш жараёнлари. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2009; Ёқубов И. Бадиий-эстетик сўз сеҳри. – Тошкент, 2011; Қосимов А. Типологик ўхшашликлар ва ўзаро таъсирнинг назарий муаммолари (А.де Сент-Экзюпери ва А.Камю ижоди мисолида): Филол. фан. докт. ... дисс. – Фарғона, 2007; Hamdamov U. Jahon adabiyoti: modernizm va postmodernizm. – Toshkent: Akademnashr, 2020; Normatova Sh. Jahon adabiyoti. / Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2008. va b.

³ Норматов У. Умидбахш тамойиллар. – Тошкент: Маънавият, 2000; Йўлдош Қ. Ёниқ сўз. /Адабий ўйлар. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006; Солижонов Й. Адабиёт хиёбони. – Фарғона: “Фарғона” нашриёти, 2020; Тўраев Д. Маънавий олам талқинлари. – Тошкент: Akademnashr, 2020; Карим Б. Руҳият алифбоси. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 2016; Карим Б. Истиқлол адабиёти: назм ва наср. – Тошкент: Firdavs-shoh, 2021; Жўрақулов У. Хос калом хосияти // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2013 йил, 3-сон;

Умуман, ҳозирги глобаллашган, инсонларда ёлғизлик ҳисси тобора кучайиб бораётган бир шароитда ўзбек адабиётшунослигида мазкур муаммога доир тадқиқотлар кўп деб бўлмайди. Ёлғизлик муаммоси, унинг моҳияти, намоён бўлиши, генезиси каби масалаларни ўзбек ва жаҳон адабиёти контекстида ўрганишга бағишланган М.Қиличева ҳамда Б.Саидованинг тадқиқот ишларидан бошқа махсус кузатишлар мавжуд эмас¹.

Аммо ўзбек тадқиқотчилари томонидан Х.Дўстмухаммаднинг “Донишманд Сизиф” романи, У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик”, француз ёзувчиси А.Камюнинг “Бегона” қиссаси ўзаро қиёсий-типологик йўсинда махсус тадқиқ қилинмаган. Шу нуқтаи назардан, ўзбек насри анъаналарининг янгилиниши, хориж адабиёти билан поэтик муносабати масаласининг илмий жиҳатдан ўрганилиш зарурати мавжуд.

Тадқиқот мавзусининг диссертация бажарилган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ “Жаҳон ва ўзбек адабиётини қиёсий-типологик ўрганишнинг умумназарий муаммолари” мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади жаҳон ва ўзбек насрида “ёлғизлик мотиви”нинг кўринишларини аниқлаш, уларнинг турларига баҳо бериш, А.Камю, Х.Дўстмухаммад, У.Ҳамдам асарларидаги қаҳрамон ёлғизлик ҳолатларини қиёсий-типологик аспектда текшириб, ўхшаш ва фарқли жиҳатларини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

жаҳон адабиётшунослигида “ёлғизлик мотиви”нинг адабий-назарий ва компаративистик муаммоларини илмий асослаш;

“Бегона” ва “Донишманд Сизиф” асарларида “ёлғизлик мотиви”нинг тарихий-мифологик омилларини очиб бериш ҳамда адабий таъсир масалаларини илмий далиллаш;

“Бегона”, “Донишманд Сизиф” асарларида композиция ва сюжет оригиналлигини текшириш;

“кимсасизлик вазияти”нинг фалсафий, ижтимоий-психологик ва метафорик хусусиятларини очиб бериш;

Ёкубов И. Мустақиллик даври ўзбек романлари поэтикаси. – Тошкент: Nurafshon business, 2021; Улуғов А. Қиссаларда қалб акси (2010 йил қиссаларини ўқиб) // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2011, 4-сон; Қўчқорова М. Ҳозирги ўзбек насрида неомифологизм муаммоси // Изҳор. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2021; Расулова У. XX аср ўзбек қиссачилиги (поэтик изланишлар ва тараққиёт тамойиллари). – Тошкент: Qamar media, 2020; Холдоров Д. Ҳозирги ўзбек қиссаларида бадиий услуб муаммоси. – Тошкент: Firdavs-Shoh, 2021; Раҳмонова Х. Хуршид Дўстмухаммад насри бадиияти. / Адиб қисса ва ҳикоялари мисолида. – Тошкент: Poytaxt exclusive, 2021; Ҳамроев К. Ҳикоя композицияси. – Тошкент: Nurafshon business, 2020; Ботирова Ш.И. Ҳозирги ўзбек романларида бадиий психологизм (Улуғбек Ҳамдамнинг “Мувозанат”, “Исён ва итоат”, “Сабо ва Самандар” романлари мисолида): Филол. фан. фалс. докт. (PhD) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019; Бурханова Ф.Р. Муаллиф адабий-эстетик қарашлари ва ижодий параллелизм (Назар Эшонкул ва Улуғбек Ҳамдам ижоди мисолида): Филол. фан. фалс. докт. (PhD) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019. ва б.

¹ Қиличева М.Р. Инглиз ва ўзбек адабиётида психологик ҳолатлар талқинида адабий таъсир муаммоси (ёлғизлик мотиви мисолида): Филол. фан. фалс. докт. (PhD) ... дисс. автореф. – Бухоро, 2020; Саидова Б.Р. Ақл ва руҳ баҳси: рисола. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2018.

“Донишманд Сизиф”, “Ёлғизлик” асарларини шарқона маънавият ва бадий тафаккур контекстида текшириш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида Альбер Камюнинг “Бегона”, Хуршид Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф”, Улуғбек Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” асарлари танланган.

Тадқиқотнинг предметини Альбер Камю, Хуршид Дўстмуҳаммад, Улуғбек Ҳамдам ижоди мисолида “ёлғизлик мотиви”нинг модернистик талқини, унинг типологик ва ўзига хос хусусиятлари ташкил қилади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот ишида қиёсий-типологик, герменевтик, социологик, психологик ва биографик таҳлил усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

жаҳон ва ўзбек насрида “ёлғизлик мотиви”нинг тарихий илдизлари, бадий акс эттиришдаги анъанавийлик ва оригиналлик муаммолари, француз ёзувчиси А.Камю, ўзбек адиблари Х.Дўстмуҳаммад ва У.Ҳамдам асарларида “кимсасизлик вазияти”нинг фалсафий, ижтимоий-психологик, метафориклик хусусиятлари, ёзувчилар ижодидаги индивидуаллик ҳамда миллийлик масалалари очиб берилган;

А.Камюнинг “Бегона” қиссаси ва Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” романи сюжетидаги анъанавийлик ва оригиналлик муаммолари, қаҳрамонларнинг тарихий-мифологик жиҳатдан муштараклиги, ижодкорнинг “ёлғиз одам” образини яратишдаги маҳорати аниқланган;

адабиётда ёлғизликнинг ҳар бир шакли – яккалик, танҳолик, изоляция, узлат, бегоналик каби кўринишлари шаклий, мазмуний, бадий-психологик жиҳатдан фарқли хусусиятлари аниқланиб, ёлғизликнинг энг юксак ва тубан кўринишлари очиб берилган;

француз ёзувчиси А.Камюнинг “Бегона”, ўзбек адиблари Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф”, У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” асарларида ёлғизлик мотивининг адабий-эстетик вазифалари, ифода шакллари тасвирида миллий-маданий, диний-этиқодий, адабий таъсир тушунчаларининг аҳамияти асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

“ёлғизлик мотиви”нинг эстетик, психологик, ижтимоий, фалсафий жиҳатлари илмий асосланиб, унинг адабий жараёнга таъсири аниқланган;

ёлғизлик ҳолатини келтириб чиқарадиган омиллар тадқиқ қилиниб, уларнинг турлари фарқланган, таснифлар амалга оширилган;

тадқиқот объекти сифатида ажратиб олинган асарларнинг сюжет ва композицияларидаги умумийлик, оригиналлик хусусиятлари баҳоланган;

таҳлил қилинган бадий асарларда ёлғизлик ҳолатидаги қаҳрамон характерининг ўзига хослик ва миллийлик даражалари аниқланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги тадқиқот ишида назарий муаммонинг аниқ қўйилганлиги, шунингдек, жаҳон ва ўзбек адабиётшунослигида модернизм, экзистенциализм, абсурд каби адабий методлар, шунингдек, бегоналашув, кимсасизлик, ёлғизлик мотивлари бўйича

олиб борилган илмий изланишларга оид фундаментал илмий-назарий қарашларга таянилиб хулосалар чиқарилганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти чиқарилган назарий хулосалар бугунги кунда адабиётшуносликда долзарб бўлиб турган мураккаб ижтимоий, фалсафий, психологик туйғу – ёлғизлик мотиви, унинг шаклий ва мазмуний турлари, метафорик талқини, образ ҳосил қилувчи воситаларнинг хусусиятлари, характер яратишда ижодкорлар дунёқарашининг ўзига хосликлари бўйича мавжуд маълумотларни тўлдириши билан изоҳланади

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти олинган хулосалар жаҳон ва ўзбек адабиётида “ёлғизлик мотиви”нинг модернистик талқини ҳамда тадқиқи бўйича илмий изланишларни амалга оширишда, ёлғизликни келтириб чиқарувчи сабаб ва омилларни муфассал таҳлил қилишда ҳамда бадиий асар мазмунини тўғри англашда, илмий материаллардан олий ўқув юртлари учун ўқув услубий қўлланмалар яратишда, махсус курслар ташкил этишда, маъруза ва семинар машғулотлари мазмунини бойитиш, маънавий қадриятларимизнинг ўрни ҳақида маърузалар ўқишда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Жаҳон ва ўзбек адабиётида “ёлғизлик мотиви”нинг модернистик талқини бўйича олинган илмий натижалар асосида:

таниқли ёзувчи Хуршид Дўстмуҳаммад ижодининг ўзбек насри ривожига қўшган ҳиссаси, “Донишманд Сизиф” романида миллий характер яратиш, маънавий-ахлоқий масалаларни акс эттиришда муаллиф маҳорати, реалистик тасвир тамойиллари, бадиий-эстетик ўзига хослиги, “Донишманд Сизиф” романида композиция ва сюжет оригиналлиги, ижодий жараёнда адабий таъсир ва услубий ўзига хослик масалалари, бадиий тасвирда миллий-маданий тасвир унсурлари, Улуғбек Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссаси поэтик хусусиятлари, қиссада “ҳикоячи-мен” образи, қаҳрамоннинг дунёни билиш, англаш истагидан юзага келган руҳий изтиробларнинг бадиий-психологик тасвири, шунингдек, қисса сюжетидаги мажозий-метафорик образлар таҳлили ва тадқиқига оид илмий-назарий хулосалардан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган ОТ-Ғ1-030 рақамли “Ўзбек адабиёти тарихи” кўп жилдлик монографияни (7 жилд) чоп этиш” (2017-2020) мавзусидаги фундаментал лойиҳанинг назарий қисмида фойдаланилган (Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг 2022 йил 7 апрелдаги 04/1-628-сон маълумотномаси). Натижада ўзбек адабиёти тарихининг XXI аср боши адабий жараёни, адабиётда янги мотив ва муаммоларнинг пайдо бўлишига доир илмий қарашларнинг бойишига асос бўлган;

“кимсасиз одам” ёлғизлик ҳолатининг бадиий-психологик ва метафорик тасвирини изоҳлашда, “кимсасизлик вазияти”даги изтиробли одамнинг ташқи қиёфасини ифодалашда, ёлғиз инсоннинг табиати, феъл-атвори, миллий ва умуминсоний доирада ўзини тутишини эпик идроклашга доир илмий хулосалардан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган I-ОТ-2019-42 рақамли “Ўзбек ва инглиз

тилларининг электрон (инсон қиёфаси, феъл-атвори табиат ва миллий тимсоллар тасвири) поэтик луғатини яратиш” (2020-2021) мавзусидаги амалий лойиҳада фойдаланилган (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг 2022 йил 28 июндаги 04/1-2160-сон маълумотномаси). Натижада янги яратилган поэтик луғат ёлғиз инсоннинг табиати, феъл-атвори, бадий қаҳрамоннинг ёлғизлик ҳолатларига доир илмий изоҳлар билан бойишига асос бўлган;

жаҳон ва ўзбек адабиётида “ёлғизлик мотиви”нинг пайдо бўлиши, тараққиёт тамойиллари, глобал даражага чиқиши бўйича чиқарилган назарий ва амалий хулосалардан Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси “Dunyo bo‘ylab” телеканалининг “Янги Ренессанс ёшлари” кўрсатувини эфирга узатишда фойдаланилган (Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси “Dunyo bo‘ylab” телеканалининг 2022 йил 18 майдаги 01-01/336-сон маълумотномаси). Натижада, дастур учун тайёрланган материалларнинг мазмуни назарий маълумотлар билан бойитилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 8 та халқаро ва 3 та республика илмий-амалий анжуманида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича жами 17 та илмий иш, шулардан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия қилинган илмий нашрларда 6 та мақола, жумладан, 4 таси республика ҳамда 2 таси хориждаги илмий журналларда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, тўрт боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Умумий ҳажми 155 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида мавзунинг долзарблиги, зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти, предмети ва методлари белгиланган, диссертациянинг Ўзбекистон Республикаси фан ва технологияларни ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мувофиқлиги аниқланган; тадқиқотнинг илмий янгилиги, амалий натижалари баён этилган, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, уларнинг назарий ва амалий аҳамияти далилланган. Тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, ишнинг апробацияси, натижалари, эълон қилинган ишлар ва диссертациянинг тузилиши, ҳажми бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби **“Ёлғизлик мотиви” ва унинг илмий-назарий, бадий-тарихий талқинлари** деб номланган. Унинг *“Ёлғизлик мотиви” адабий-назарий ва компаративистик муаммо сифатида* деб номланган дастлабки фаслида жаҳон адабиётшунослигида “ёлғизлик мотиви”нинг вужудга келиши, унинг дастлабки кўринишлари, кейинги

даврлардаги талкинлари, ёлғизликнинг турлари ва таснифланиши каби масалалар хусусида фикр юритилади.

Адабиёт тарихида ёлғизлик мавзусига илк бор италян шоири Петрарка “Ёлғизлик ҳаёти” асари орқали мурожаат қилгани тўғрисида қайдлар бор¹. Петраркага ҳам қадимги юнон ва рим файласуфлари Пифагор, Демокрит, Сукрот, Афлотун, Сенека, Марк Аврелий кабилар ўз асарларида сюжет линияларини шакллантиришда ёлғизликдан мотив сифатида фойдаланганлар. Бундан ташқари, жаҳон адабиётида энг қадимги ёзма манба сифатида эътироф этилаётган “Билгамиш” достонида ҳам ёлғизлик мотиви мавжуд. Умуман, ёлғизлик тарихига янада чуқур қаралса, бу Одат атога бориб тақалади.

Сўнги пайтларда фалсафа, психология ва адабиёт соҳасида “ёлғизлик”, “ёлғизлик ҳисси”, “ёлғизлик ҳолати”, “ёлғизликка эҳтиёж”, “изоляция”, “узлат”, “яккалик”, “танҳолик”, “бегоналашув” каби терминларга тез-тез дуч келмоқдамиз. Бир қарашда, ушбу сўзлар ўзаро синонимдек туюлса-да, уларнинг маъноси айнан эмас. Шунингдек, “ёлғизлик”, “яккалик” ва “изоляция” тушунчаларини ҳам ўзаро тенглаштириш тўғри бўлмайди. Масалан, “изоляция” “ёлғизлик”ка ҳисса қўшиши ва ҳатто, бу ҳолатни келтириб чиқариши мумкин, бироқ айна ҳолат бу икки тушунчани ўзаро бир хил мавқеда қараш учун асос бўлмайди. “Ёлғизлик” тушунчаси билан “яккалик” ва “изоляция” тушунчаларида умумийлик билан бирга уларнинг ўзига хос фарқли жиҳатлари ҳам мавжуддир.

Изоляция инсоннинг ижтимоий муҳитга нисбатан кўпроқ жисмоний, фазовий ва вақтинчалик локализацияси билан боғлиқ бўлиб, у ички руҳий тажриба эмас, балки ташқи шартли ҳолатдир. Изоляция тушунчаси ҳамма вақт бирон сабабга кўра, инсоннинг ўз хоҳишига биноан ёки мажбуран ўз ҳаётидан четлаштирилган объект ҳолати (умуман, одамларнинг маълум бир гуруҳи)ни назарда тутади.

Яккаликни икки хил тушуниш мумкин: биринчиси, жисмоний чора сифатида бир кишининг ўзгалар тарафидан ёки бирор ижтимоий қатлам томонидан мажбуран яккалаб, оммадан ажратиб қўйилиши. Айна ҳолат қайсидир маънода **изоляция**га ҳам алоқадорлик касб этади. Бироқ у ҳам ички руҳий жараён эмас, барқарор бўлмаган ташқи ҳолатдир. Шунини таъкидлаш лозимки, яккаланган шахс ёлғизликни бошидан кечириши ҳам мумкин. Иккинчи томондан эса, яккалик ички “Мен”нинг устуворлик қилиши билан ҳам сифатланади. Яъни “мен якка-ю ягонаман” тарзида ҳаволаниш, ўзини барчадан устун қўйиш ва бошқаларни инкор этиш ҳам яккаликнинг, ягоналикнинг хусусияти ҳисобланади. Бу ҳолат ёлғизликнинг энг тубан, худбин кўринишларидан биридир.

Ёлғизлик ички руҳий жараён, тажрибадир. Ёлғизликнинг объекти инсоннинг ўзи. Ёлғизлик субъектга йўналтирилади. Инсон изоляцияда бўла туриб ёлғиз бўлмаслиги ва аксинча, изоляцияда бўлмасдан ҳам ёлғизликни бошидан кечириши мумкин. Шунинг учун ҳам ушбу тушунчаларни доим бир хил маънода тушунмаслик лозим.

¹ Balcom D. The Greatest Escape. Adventures in the history of Solitude. – Indiana: iUniverse, Inc., 2004. – P. 33.

“Ҳозирги жамиятдаги инсон ҳаётга бўлган қизиқишини йўқотиб бормоқда. У табиатнинг гўзаллигини ҳам, бошқа инсонлар кайфиятини ҳам ҳис қилмайди. Инсон фақат ақли билан яшар экан, ақл уни фақат ўз манфаатларини кўзлашга ундайди. Натижада, инсон ҳаётдан эзгулик ўрнига фақат фойда ахтаради. Бундай одамларга ҳаёт зерикарли, маъносиз бўлиб туюлади¹. Демак, қалб поклигидан кўра, тана эҳтиёжини қондириш ҳирсининг устуворлиги, НАФСИ АММОРАга қул бўлиши ёки ўзини якка-ю ягона деб ҳисоблаш, ўзига-ўзи бино кўйиш, ҳаволаниш **ёлғизликнинг энг тубан кўринишидир**. Бу тўғрисида Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратлари ўзининг “Тасаввуф ҳақида тасаввур” китобида Қуръони Каримнинг **“Ва ўз нафсимни оқламайман. Албатта, нафс, агар Роббим раҳм қилмаса, ёмонликка кўп ундовчидир. Албатта, Роббим мағфиратли ва билгувчидир”** (Юсуф сураси, 53-оят) оятини шундай шарҳлайди: “Нафси аммора инсонни ҳар доим ёмонликка ундаб туради. Агар вақтида унинг давоси қилинмаса, инсон қалби хароб бўлиши мумкин. Инсон нафси амморани, ҳирсни йўқ қилсагина, нафс инсонни эмас, аксинча, инсон нафсни бошқара олади. Шунда инсон шахси комилликка, мукамалликка эриша олади”².

Ёлғизлик ҳодисасига психолог ва ижтимоий фан вакиллари томонидан долзарб мавзу сифатида алоҳида эътибор қаратилиши, фаол қизиқиш билан тавсифланиши XX асрнинг иккинчи ярмига тўғри келади. Бу даврни, том маънода, ёлғизлик психологиясига оид фундаментал тадқиқотлар даври, деб аташ мумкин. Айни даврда феноменологик тадқиқотларнинг концептуал асослари яратилди. XX аср ёзувчилари Ф.Кафка, Ж.-П.Сартр, А.Камю, Г.Г.Маркес, Ҳ.Ҳессе, Э.М.Ремарк, С.Беккет, Э.Ионеско сингари ёзувчилар ижодида инсон ёлғизлиги марказий мавзуга айланди.

Шу тарзда ёлғизликнинг модернистик кўриниши майдонга келади. Яккаланган, жамиятдан ажратиб қўйилган, бегоналашган шахс феномени модернизм адабиётида мотивдан мавзуга айланди. Демак, модернизм адабиёти шахс таназзули, руҳий изтироблари туфайли юзага келган дейишимиз мумкин. Бу борада филология фанлари доктори Сувон Мели қуйидагича фикр билдиради: “Модернизм Европа жамияти, ғарб одами учун руҳоний таназзулни бошидан кечираётган пайтда вужудга келган. Таназзул бу оқимнинг бадиий тасвир усуллари, янги шакли ва мавзу-материал доираси, янги мазмуннинг қонқонига сингиб кетган. Модернизм – таназзул маҳсули.”³

Биринчи бобнинг иккинчи фасли “*Жаҳон ва ўзбек насри тарихида “ёлғизлик мотиви”нинг бадиий акс эттирилиши*” деб номланади. Унда жаҳон ва ўзбек адабиёти ёзувчилари асарларида “ёлғизлик мотиви”нинг бадиий акс эттириш масаласи талқини ўрганилган.

“Ёлғизлик мотиви”нинг бадиий адабиётда акс этишига асосланилса, у узоқ тарихга эга эканлиги аён бўлади. Антик давр адабиётида ёлғизлик мотиви ва унинг талқини рус адабиётшуноси М.Бахтин тадқиқотларида теран ва ҳаққоний

¹ Қосимов А. Типологик ўхшашликлар ва ўзаро таъсирнинг назарий муаммолари (А.де Сент-Экзюпери ва А.Камю ижоди мисолида): Филол. фан. докт. ... дисс. – Фарғона, 2007. – Б. 90.

² Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тасаввуф ҳақида тасаввур. – Тошкент: Hilol-Nashr, 2022. – Б. 157.

³ Мели С. Сўзу сўз. – Тошкент: Sharq, 2020. – Б. 419-420.

тавсифини топган. Олим қадимги давр Августин, Цицерон, Плутарх, Гораций, Аврелий каби кўплаб алломаларнинг биографик асарлари ёлғизлик мотиви, ёлғиз одам масалаларини таҳлил қилади. М.Бахтин “Ўрта асрларда шаклланиб, сўнгра Европа романида ниҳоятда катта рол ўйнаган ўша асл ёлғиз одам ҳалигача бу ўринда йўқ. Ёлғизлик бу ўринда ҳали ўта нисбий ва содда ҳолатда”,¹ дея таъкидлайди.

Француз адабиётшуноси Доминик Рабате француз адабиёти тарихидаги шахс масаласига чуқур ёндашиб, уни уч босқичга ажратади: а) Руссо томонидан шахснинг покланиши; б) Бодлер юзага келтирган ўзгаришлар; в) XX асрдан кейинги адабий давр².

Хуллас, инсоннинг индивидуал ҳиссини, бошқа одамларга қўшилишни истамаётганлигини акс эттирувчи руҳий ҳолатни ёлғизлик дейиш мумкин.

Диссертациянинг иккинчи боби “**Ёлғизлик мотиви**”ни **бадий акс эттиришда анъанавийлик ва оригиналлик муаммоси**” деб номланиб, у икки фаслдан иборат. “Бегона” ва “Донишманд Сизиф” асарларида “ёлғизлик мотиви”нинг тарихий-мифологик омиллари” номли биринчи фаслда Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” романи қаҳрамони Сизифнинг адабиёт тарихидаги талқинлари, бу тарихий образнинг ўзбек адабий муҳитига кириб келиш жараёнлари, А.Камюнинг “Бегона” қиссаси қаҳрамони Мерсо билан Сизифни боғлаб турувчи хусусиятлар, уларнинг жамиятдан ажратиб қўйилиши, ёлғизлик ҳолатлари каби масалаларнинг тарихий-мифологик омиллари таҳлилга тортилади. Мифологик образ Сизифнинг адабиёт майдонига кириб келиши, адабий қаҳрамонга айланиши турли манбалар асосида тадқиқ этилди.

Ҳомерда ўта айёр сифатида тасвирланган Сизифга Камю фалсафий омил сифатида қарайди. Ҳомерда Сизиф воқелиги, унинг жамиятдаги юриш-туриши, хатти-ҳаракатлари, маъбудларга исёни ва унинг жазоланишига катта ўрин ажратилса, Камюда инсон ва жамият муносабатларининг кескинлашуви акс этган ижтимоий-фалсафий рамз сифатида кўрилади. Камю Сизифга жамиятда инсоннинг азобсиз, зулмсиз, кишанларсиз яшашини истовчи тимсол сифатида ёндашади, айниқса, асосий эътиборни унинг ёлғизлик ҳолатига қаратади. Камю ўз эссесида Сизифнинг харсангни юмалатиш билан боғлиқ ҳаракатларини абсурд ҳолатига менгзайди. Хуршид Дўстмуҳаммадга келиб Сизиф фалсафий-бадий мукамаллик рамзига айланади, у донишмандлик тимсоли, ирода рамзи тарзида талқин қилинади. У ҳар қандай қийин вазиятда ҳам ақлга таяниб иш тутувчи, ёлғизликни юксак сабр ва иродаси орқали енгувчи, маънисизликдан маъно топган бадий образдир.

Камюнинг “Бегона” асари қаҳрамони Мерсо ҳам тўла маънода Сизифнинг замонавий талқини ҳисобланади. Мерсо ҳам жамият қонуниятларига амал қилмайди, ахлоқий меъёрларни бир четга суриб, бошқа одамлар мослашиб кетган одатдаги расмий ҳаётни инкор қилади, шунингдек, у динни ҳам, Худони ҳам рад этади. Жамият бу типдаги инсонни қабул қилмайди, уни ўз таркибидан

¹ Бахтин М. Романда замон ва хронотоп шакллари. / Рус тилидан У.Жўракулов таржимаси. – Тошкент: Akademnashr, 2015. – Б. 119.

² Rabaté D. L'invention du solitaire. Presse Universitaires de Bordeaux, – B., 2003. – P. 18.

чиқариб ташлайди, натижада Мерсонинг қисмати ҳам Сизиф сингари фожиавий кўриниш олади, у қатл этилади.

Мавжуд ижтимоий ахлоқий меъёрлардан, умумбашарий қадриятлардан-да, юқорида туриб, ўз кўнгли, ўз қалби билан яшайдиган Мерсо ўзини асло гуноҳкор, адашган банда сифатида кўрмайди. Унинг юрагида одамларга, ахлоқий қадриятлар, ердаги тартиботларга ҳурмат, меҳр эмас, балки ўз идеалидаги оламни қумсаш, ҳамма нарса мумкин бўлган дунёни иташ ҳисси мавжуд. У ўз хаёлидаги оламни тополмагач, унинг қалбини ғазаб ва исён эгаллайди. Камюнинг қаҳрамони Мерсо барча одамлар эртами-кечми ўлиб кетадиган ҳаётда мазмун кўрмайди ва уни абсурд деб билади. Мерсонинг тарихий типи сифатида Сизиф табиатида ҳам ўлимга қарши исён, унга жазо қўллаган маъбудларга қарши ғазаб, яшашга бўлган эҳтирос устун. Бу икки қаҳрамон ҳам ўз кўнгил истаклари билан яшамоқни истаб, мавжуд идеалларни инкор этиб, ўз майллари билан аянчли қисмат қаршисида қоладилар. Сизиф ёлғизлиги тарихий кўринишга эга, у жамиятдан мажбуран ажратилиб, кимсасиз биёбонга ёлғиз келтириб ташланади. Мерсодаги ёлғизлик модернистик мазмун касб этади. У одамлар орасида, жамият ичида, фақат ўз “идеал”ига мос шерик тополмай сарсон. Ҳар иккиси ҳам ижтимоий мулоқотга муҳтож: Мерсога ўз оламидаги, уни тушунадиган суҳбатдош керак бўлса, Сизифга, ким бўлишидан қатъи назар, ижтимоий мулоқот керак. Булар икки қаҳрамонни боғлаб турувчи асосий жиҳатлардир.

Бобнинг иккинчи фасли “Бегона”, “Донишманд Сизиф” асарларида композиция ва сюжет оригиналлиги” деб номланади. А.Камюнинг “Бегона” қиссаси мураккаб психологик сюжетга эга асар. Унда онасининг ўлими тўғрисида телеграмма олишидан бошлаб, қирғоқда арабни отиб қўйиш, ундан кейинги қайта-қайта бўлган суд жараёнларидан тортиб, қаҳрамоннинг қатл этилишигача бўлган жамики воқеалар батафсил тасвирланади. Ёзувчининг сюжет яратишдаги маҳорати шундан иборатки, асардаги воқеа сюжет линияси бош қаҳрамон образи билан боғланади.

Экзистенциалистларнинг “мавжудлик” категориясига кўра, экзистенциал одам Худо ва жамият олдида доим ўз мавжудлигини исботлашга уринади. Ҳаракатлар асосан шунга қурилади. Инсоннинг мавжудлиги ва борлиқдаги моҳияти тўғрисида экзистенциализм вакиллариининг кўплаб назарий қарашлари мавжуд. Улар ўз илмий-фалсафий қарашларини, адабий концепцияларини қаҳрамонлари тилидан ифода этадилар. Яъни асар қаҳрамони мисолида инсоннинг моҳияти, унинг ҳаётга муносабати уни айни дамдаги вазияти, ҳолати билан эмас, балки унинг ҳаракати, ҳаракатга ундовчи куч билан белгиланади. Мана шу кучлар қаҳрамонни сюжет линияси бўйлаб ҳаракатлантиради. Бу кучлар ёрдамида қаҳрамоннинг характери шакллантирилади. Характер қаҳрамон ҳаракатлари, фикрлари, нутқи воситасида очиб берилади. Агар ҳаракат тугал бўлмаса, характер ҳам мукамаллик касб этмайди. А.Камюнинг “Бегона” ва Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” асарлари қаҳрамонлари характери ҳам юқоридаги мезонлар асосида шакллантирилган. Сизиф илоҳлар илоҳи Зевснинг таъқиқларига қарши чиқади. Ҳатто ўзини маъбудларга тенглаштиради, мангу яшамоқ истайди, ўлимни ҳам инкор қилади. Алалоқибат

у ҳам маънисиз ва адоқсиз жазога ҳукм этилади. Х.Дўстмуҳаммаднинг романи айнан шу нуқтадан бошланади. Илк жумла асар поэтикасини белгилаб берувчи асосий омиллардан саналади. Яъни муаллиф қаҳрамон характери шакллантиришни, асар бадиий концепциясини ҳам илк жумлага юклайди. Унга юкланган ғоя композицион сатҳда бадиий тўқималар орқали ифодаланади. Асар “Зўрнинг тоши қирга қараб юмалар...” жумласидан бошланади. Бу жумла асарда концептуал моҳият касб этади. Мазкур концепция парадоксал мантик асосига қурилган. Зоҳиран қараганда, ўқувчи бу жумлада қаҳрамон характерига сифат берувчи дастлабки тасаввурни олгандек бўлади. Яъни Сизиф ўзини зўр деб ҳисоблайди, у шу думалоқ харсангга мағлуб бўлишни сира тасаввур қилолмайди. Бу унинг учун иснод билан тенгдир. “*Мана шу бақалоққа кучим етмаса, инсонлигим қайда қолади*” дейди Сизиф. Асар қаҳрамони табиатига хос сира аҳдидан қайтмайдиган, қайсар, ўжар каби характерлар шу жумлада бадиий акс этгандек кўринади. Аслида, илк жумла моҳиятига теран назар ташланса, парадоксал мантик ифодасини кўриш мумкин. Яъни зўр (Зевс)нинг олдида Сизиф мазлум ҳолда тасвирланади. Асарнинг илк жумлаларида бунга ишора берилади. “*Зўрнинг тоши қирга қараб юмалар... Тақир ерда узоқ ўтирган Сизиф ўзи ҳам тўла англамаган алақандай маънода бошини бир сермаб қўйди-да, оғир қўзғалди.*” (250-бет). Мазкур жумла мазмунига сингдирилган ана шу икки парадоксал мантик бу асар сюжетида борган сари сайқалланиб, бадиий такомиллашиб боради. Бадиий асарнинг сюжет чизиғидаги воқеалар асар ядросида турган мана шу таянч жумла билан туташади. Ушбу жумлани муаллифнинг бадиий топилмаси сифатида баҳолаш мумкин.

Диссертациянинг “**Бегона**”, “**Донишманд Сизиф**”, “**Ёлғизлик**” асарларида “**кимсасиз одам**” образи типологияси” номли учинчи бобининг “*Кимсасизлик вазияти*”нинг фалсафий, ижтимоий-психологик ва метафорик талқинлари” номли биринчи фаслида “Бегона”, “Донишманд Сизиф”, “Ёлғизлик” асарларида ёлғизлик гирдобидидаги бош қаҳрамоннинг “кимсасизлик вазияти” таҳлил қилинади.

Инсонда ўзи хаёл қилган “идеал” олам тасаввурлари яшаб турган реал ҳаётни хаос сифатида кўриши, уни ўзгалар тушунмаслиги, ўзини ўраб турган жамиятни инкор қилиш, атрофидаги одамлар билан мулоқотнинг етишмаслиги каби ҳолатлар шахсни ёлғизликка гирифтор қилади. Натижада у мулоқотда ҳеч кимдан қониқмайди ва ўзини ўз ичига ҳибс этади. Кимсасизлик вазиятида бўлган кишининг суҳбати монологик тарзда, баъзан онг остида кечади. Бу ҳолатни, профессор У.Жўрақулов таъкидлаганидек, “кўп йиллик руҳий жараёнлар, ғайришуурий изтироблар, инсоннинг ўз-ўзи билан мулоқоти, ўз-ўзига ҳисоб бериши, онг ости муқоясалари, умумжамоат ҳосил қилган тарихий, маданий, психологик ауранинг айни дамдаги синтезлашуви оқибатидир”¹ дейишимиз мумкин.

А.Камюнинг “Бегона” қиссаси қаҳрамони ҳам ўз қобиғи ичида, ўзининг чегараланган аурасида яшайдиган образдир. Асар қаҳрамони Мерсо ҳам

¹ Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-магбаа ижодий уйи, 2015. – Б. 220.

экзистенциализм фалсафасидан ўсиб чиққан, у кимсасизлик вазиятининг юқорида келтирилган факторларига тўла мос келади. Жиноят содир этиши оқибатида қамоқхонада бўлиш, ҳукми кутиш жараёнидаги ички руҳий изтироблари, хаёлий кечинмалари, ўзи билан ўзи гаплашишлари каби кимсасизлик унсурлари асарда юксак пафос билан баён этилган. “...*Лекин айни шу пайти бир неча ойдан бери илк овозимни аниқ эшитиб қолдим. Кўп кунлардан бери қулоғимга эшитилиб юрган товуш шу экан: шундагина мен якка бўлмага тушганимдан бери доим ўзимга ўзим гапириб юрганимни англаб қолдим*”¹. Камю ана шу жумлада, қаҳрамоннинг дардини, изтиробини, ички кечинмаларини, онг ости қатламларида кечаётган ҳолатларни анча ишонарли тасвирлайди. Мерсо ўз ичига, ботинига шу қадар кириб кетганки, ўз-ўзи билан гаплашаётганини сезгунига қадар ҳам қамоқхона камерасида ҳар хил ташқи овозлар, турмабоннинг келиб-кетишини, унинг гапларини у қадар англамасди.

Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” асари композициясида ҳам шунга муқофас бўладиган сюжет парчаси учрайди. Сизиф тошни думалатиш каби бефойда иш билан шуғулланишдан ўзини ҳарчанд мамнун тутмасин, у ижтимоий алоқага, мулоқотга, муносабатга муҳтож. Унинг тош билан суҳбатлашиши, тошга раҳми келиши, унга инсоний муносабат билдириши каби ҳолатлар асар матнида кўп бор кузатилади. Аммо Сизифнинг кимсасизлиги Мерсо ҳолатидан бироз фарқ қилади. Зоҳирий томондан қаралса, Мерсо ихтиёрий “кимсасизлик” одами, Сизиф эса мажбурий тарзда кимсасиз биёбонга келтириб ташланган. Чуқурроқ ёндашилса, Мерсода табиатан одамлардан ажралиш ҳиссига мойиллик кузатилса, Сизифда эҳтиросли бирлашиш иштиёқи устунлик қилади. Мерсо одамларга қўшилиши мумкин бўлган ҳар қандай бошланғич нуқтани барбод қилади, Сизиф қандай бўлмасин ижтимоий яқинликни тутишга тайёр.

У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссаси қаҳрамони ҳам хаёллари оғушида бепоён тубсизликда ўз моҳиятини излаб, муаллақ, тентираб борар экан, унинг шахсий ўй-кечинмалари шу жараёнга юзма-юз келишга етаклайди. Зеро, адабиётшунос Баҳодир Карим таъкидлаганидек, “Ёлғизлик” муайян бир қизиқ воқеа-ҳодисанинг бадий талқинига бағишланган эмас, унда анъанавий образлар, тасвирлар, манзаралар, диалоглар йўқ; у – монолог қисса. Шу маънога “Ёлғизлик” инсон руҳиятидаги жўшқин ва тушқун, ўйчан ва ўйсиз кайфиятлар, исмсиз изтироблар маҳсули сифатида майдонга келган”². Инсон ёлғизлик исканжасида қолганда турфа хаёллар суради, ботин сарҳадларида сайр қилади, чуқур ҳаётий мулоҳазалар юритади.

“*Кимсасиз одам*” ботиний ҳолатларининг бадий-психологик тасвири” деб номланган иккинчи фаслда “Бегона”, “Донишманд Сизиф”, “Ёлғизлик” асарларида “кимсасиз одам” образининг типологик хусусиятлари очиқ берилган. А.Камю асарларида ўз қаҳрамонларини бирор хона ёки бирор маконда қамайди. Унинг бундай йўл тутишининг маълум сабаблари бор: кимдир ташқи дунё эшигини ўз хоҳиш-иродаси билан ёпса, яна бошқаси эса ўз

¹ Камю А. Бегона. Вабо. Ён дафтарчалар. Ҳикматлар / Сўзбоши муаллифи ва масъул муҳаррир: профессор А.Саидов; Тўпловчи: Л.Исоқов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2014. – Б. 82.

² Карим Б. Руҳият алифбоси. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б. 12-13.

истакларига қарши қамал қилинади.

“Бегона” асари қаҳрамони Мерсо асарнинг иккинчи қисмида аксарият вақтини тергов ҳибсхонасида ёлғиз ўтказди. Албатта, Мерсо ўз ихтиёрига қарши қотиллик қилгани учун қамоққа олинади, лекин ҳибсга олинишидан олдин, асарнинг биринчи қисмида қаҳрамоннинг бутун якшанбани ўз хонасида ўтказганлиги тасвирланади. Кундузи у деярли ҳеч нарса билан шуғулланмайди, вақти-вақти билан осмонга тикилади, дераза ёнида туриб, ўтиб бораётган одамларни кузатади, хаёллари оғушига шўнғийди. Унинг ҳолати нафақат унинг ёлғиз, кимсасиз ҳаётини, балки у келгусида қамоқдаги кунларини, ўзининг қатл кунини кутиб осмонга термулиб ўтказган дамларини ифодалагандек бўлади.

“Кимсасиз одам”да вақт категорияси. “Бегона” ва “Донишманд Сизиф” асарлари ҳам бу ҳодисадан бебаҳра эмас. Айниқса, ёлғиз шахсда, “кимсасиз одам”да вақт категорияси ғоят муҳим омил, асосий масала саналади. Экзистенциал одам учун ҳибсхонада вақтни ўтказишдан-да оғирроқ, мушкулроқ иш бўлмаса керак. Мерсо қамоқхона камерасида вақт масаласида жуда азият чекади. У олдинги воқеаларни эслайди, турли нарсаларни хотирлайди. Аввал яшаган хонасида жиҳозларни, уларнинг жойлашувини бирма-бир кўз олдига келтиради. Қамоқхонага тушган дастлабки вақтларда у тунларини бедор, кундузларини эса фақат ўйлаш, эшлаш билан ўтказди. Кейинчалик Мерсо зерикишга уйқу билан жавоб қайтарадиган бўлади. Ҳақиқатдан ҳам, Мерсо вақт тизгинини кўлдан чиқаради. У учун ой, сана, кун деган тушунчалар нисбийлашган, унутилган эди. Фақатгина табиий жараёнда айланадиган тонг отиши билан кун ботиши унга “кеча” ва “бугун”нинг моҳиятини англаиб туради. Мерсо учун “эрта” деган тушунча ҳам нисбийдир. Чунки у “эрта”ни аниқ тасаввур қила олмас эди. Балки эртаси сароб бўлиши ҳам мумкин...

Х.Дўстмуҳаммаднинг Сизифи учун ҳам вақт нисбий тушунчага айланиб улгурган эди: *“...ҳаммасидан даҳшатлиси, Сизифнинг назарида вақт тақа-тақ тўхтаб қолгандек, у вақт тушунчасини аллақачонлар унутиб юборган эди... Йилни ҳам, кунни ҳам, соату дақиқаларни ҳам унутди у. Вақтни унутган ўзини ҳам унутади. Ўзини унутган одам мўлжални, режани, ҳисоб-китобни унутади. Яшамаётгандек яшайди.”* (290-бет). Бундай инсонларнинг ҳаётда мавжуд ё мавжуд эмаслиги ҳам аҳамиятсиз. Бу ҳолатга тушган одамнинг қисмати қандай кечишини яхши англаган Сизиф доим ўзини тафтиш қилади. Сизиф ҳам Мерсо сингари ўз ўтмишига, ўтган ҳаётидаги воқеа-ҳодисаларга назар ташлайди, хотирлайди. “Кимсасизлик”да бўлган Мерсо ҳам, Сизиф ҳам вақтни, кунини имкон қадар мазмунли ўтказишга уринадилар.

“Кимсасизлик”да товушлар симфонияси. Бадиий асарларда ҳар хил товушлар, овозлар, шовқинлар у ёки бу тарзда учрайдики, улар сюжет ўзанида шунчаки кичик детал бўлиб қолмасдан, маълум метафорик аҳамият касб этади. Товушлар асар мазмуни, қаҳрамон характери очишда, умуман олганда, муаллифнинг бадиий мақсадини рўёбга чиқаришда муҳим восита сифатида хизмат қилади. Бу товушлар “кимсасиз одам”нинг ботинида кечаётган курашлар, қаҳрамоннинг келгусида рўй берадиган маълум бир воқеалар ёхуд “кимсасизлик вазияти”нинг у ёки бу кўриниши билан уйғунлашиб, қоришиб

метафора вазифасини ўтайди. Матнда товушлар тембри воқеанинг (хоҳ ички, хоҳ ташқи) акс этиш жараёнига қараб баъзан бир маромда, баъзан ўзгариб боради.

Масалан, “Бегона”да Мерсонинг қамоқхона камерасида ёлғиз ўтказган кунларида руҳиятидаги изтиробли кечинмалари, инсоннинг тутқинликдаги аянчли аҳволи, кимсасизликдаги сукунат ва бошқа қатор фалсафий-психологик жараёнлар тасвирланган. Мерсо ўз монологиди давом этиб, шундай дейди: *“Кеч кираётган, қамоқхонанинг барча қаватларидан бўғиқ шом шовқинлари дилгир оҳангда баландлаб, яна шу қуйи секин пасаядиган, мен айтиб беришни сира ёқтирмайдиган бир кез эди...”* (82-бет). Парчада келтирилган товуш тембри ўзгарувчан, баъзан баланд, баъзида эса паст оҳангда. Бу товуш инсоннинг эркинлиги, озодлиги, хурлигини чеклайдиган биқик муҳитнинг акс садоси ўлароқ янграётганини таъкидлаш лозим. Шунингдек, экзистенциал муҳит одами учун қамоқ энг даҳшатли жойдир. Иккинчи томондан, Мерсонинг қулоғида дилгирлик билан янграётган бу шом шовқини суд жараёнининг бориш ҳолатига менгзалса, *“айтиб беришни сира ёқтирмайдиган”* деган жумлада унинг даҳшатли қисмат қаршида турганини, унинг айни дамдаги ҳолати ҳақида Ғойибдан келган сас сифатида *“пичирлаётган”* бўлса, ажабмас! *“Туйнук олдида бориб, сўнаётган шом шуълалари ёғдусида яна бир марта аксимга термулдим. Юзим боягидан жуда жиддий эди, начора, ўзим энди жиддийлашиб қолганимдан кейин, бунинг нимаси ажабланарли?”* (82-бет) деган жумла юқорида айтган метафорик талқинимизни янада ойдинлаштиради. Бошқача қилиб айтганда, Мерсо вазият ўнгланишидан умид қилади, баъзан ҳафсаласизлик билан яна чекинади, ботинининг ич-ичигача киради, кимсасизликдан беихтиёр ўзи билан ўзи суҳбатлашади. Ташқарида бўлаётган ҳодисаларни англай олмайди, воқеаларни тушунолмайди. Ташқи вазиятнинг тобора жиддийлиги унинг юзида ҳам акс этади. Ўз фожиасини айта олмайдиган даражада чорасиз кўринади.

“Ёлғизлик” қиссасида ҳам шунга ўхшаш ғаройиб шовқин тасвири кузатилади. У.Ҳамдам асаридаги шовқин катта метафорик маъно англашиб, кенг кўламда бадий вазифа бажаради. Асарнинг ритмик оҳангини ҳосил қилади. Асар қаҳрамони *“Қулоқларим остида фақат дарахтларнинггина шовуллаши қолди. Мен уни узоқ вақт тинглаб ўтирдим...”*¹ дейди. Бу “дарахтнинг шовуллаши” асар давомида қаҳрамоннинг қулоғи остида такрор ва такрор янграйверади, борган сари бу товуш ритми ошиб боради. Айтиш мумкинки, унинг қалби, фароғати, осойишталиги чилпарчин синади, дарз кетади ва шу пайтда ўша “ёриқ”дан ёлғизлик шовуллаган шовқин каби кириб келди. Бу оҳанг уни ташқарига – одамлар олдида чиқишга имкон бермайди. Ва борган сари “шовуллаш” авж олиб, қаҳрамонни ўз ботини қаърига тортади.

Диссертациянинг тўртинчи боби **“Ёлғизлик мотиви”ни эпик идроклаш, бадий талқин этишда индивидуаллик ва миллийликнинг ўрни** деб номланиб, у икки фаслдан иборат. *“Индивидуализм ва абсурдлик “Бегона” асари бадий концепциясининг зарбона асоси сифатида”* номли дастлабки фасл

¹ Ҳамдам У. Ёлғизлик. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2017. – Б. 9.

А.Камюнинг “Бегона” асари таҳлили ва муаллиф концепциясига бағишланади. А.Камюнинг фалсафаси, асосан, экзистенциализм, индивидуализм ва абсурдлик концепциясидан иборат. Маълумки, абсурд таълимоти асосан тўрт тамойилга асосланади: эркинлик, иштиёқ, кураш ва исён. Камюнинг ижодий концепцияси асосан иккита – *эркинлик* ва *исён* хусусиятига мос келади. Табиатан олганда, “Бегона” асари қаҳрамони Мерсо ҳаётда фақат ўзи учун яшайдиган европача индивидуализм ва эгоизмнинг типик вакилидир.

А.Камю аксарият асарларида дунёни одамлар учун тушунарсиз эканлигини бадиий ифода этади. Камю мутлақлаштирмоқчи бўлган абсурд фалсафаси XX асрнинг икки жаҳон уруши натижасида юзага келган фалокатнинг ҳосиласидир, дейиш мумкин. Камюнинг фалсафасида асосан, дунёни абсурд сифатида кўрилиши, эътиқод масаласи маиший турмуш-тарзи билан алмаштирилиши, узоқ яшашга истаги каби факторлар устуворлик қилади. Бу билан Камю эътирозларга сабаб бўладиган масалани ўртага ташлайди. “Бегона” қиссаси атрофдаги ҳамма нарсага бефарқ бўлган бир хислат ҳақидаги ҳикояни очиб беради. Асар индивидуализм тамойилларига асосланган бўлиб, ўзини яхши кўрадиган, ўзини самимий одам, деб биладиган Мерсо барча ижтимоий ҳодисаларни эътиборсиз қолдиради ва ўзи учун яшашга эркинлик беради.

Мерсо образи ўта мураккаб, ғайритабиий ва ўзига хос мавжудот сифатида намоён бўлади. Кўринишдан Мерсо ҳам оддий инсонлар каби ҳаёт кечиради, у ҳам бошқалар сингари давлат муассасасида ишлайдиган, кундалик юмушлар билан банд инсон. Бироқ унинг характери ўта самимий, иккиюзламачиликдан йироқ, ўзгаларнинг у ҳақидаги фикрлари аҳамиятсиз, бу тўғрисида ўйлаб ҳам кўрмайди. Уни бошқалардан ажратиб турадиган нарса, жамиятнинг барча вакиллари қабул қилган расмий ҳаётни қабул қила олмайди. Шу хислати билан Мерсо жамиятга, унинг бутун тартиботларига, ҳатто, ўқувчига бегона.

Мерсо жамият қонунларини менсимайди, уларнинг бирортасига ҳам амал қилмайди, ҳатто энг юксак қоида – ўз онаси ўлими учун ҳам мотам тутмайди. Дафн маросимида ҳам у ўзини изтироб чекаётган, онасидан жудо бўлгани учун куйинаётган қилиб кўрсатмайди, у қалбида кечаётгани – тунни бедор ўтказиб, жуда чарчагани, кўнгли сайр тусаётгани, куёшнинг жазирама иссиғида онасини дафн қилиш учун узоқ туриб қолганидан қийналаётгани ҳақида ўйлайди.

Камюнинг “Бегона” қиссаси омма аудиторияси учун оддий бўлиб туюлиши мумкин, аммо хос қатлам учун Мерсо ҳикояси бу тор талқиндан холи. Аслида, Мерсо XX аср ғарб фуқаросининг хос қиёфаси бўлиб, у “эгоист одам” ҳисобланади. Мерсонинг этика ва юксак маънавият томонидан камситилган одам, деб баҳолаш мумкин.

Мерсо асарда ўзини эътиборсиз қолдирадиган одам сифатида гавдалантирилади. Чунки у ўзини намоён қилиш учун етарлича куч, барқарор манба тополмайди. Масалан, шарқ одами (мусулмон кишиси) учун ўзини англаш, маънавий етукликка эришиш, комил инсон бўлиш Оллоҳга ишониш ва ўзини Унинг бандаси деб билиш ҳисси улуғвор. Мерсо эса бу хисдан, бу эътиқоддан мосуво.

Тўртинчи бобнинг “*Донишманд Сизиф*”, “*Ёлғизлик*” асарлари шарқона маънавият ва бадиий тафаккур контекстида” номли иккинчи фаслида мазкур

асарларнинг бадиий кўлами шарқона этикет, миллий ва маънавий тафаккур мезонлари асосида таҳлил қилинади.

“Донишманд Сизиф” ва “Ёлғизлик” асарлари у ёки бу маънода А.Камю ижоди таъсирида пайдо бўлган экан, бу асарларнинг абсурд фалсафасидан холи эканлигини шарқона диний эътиқод ва миллий маънавият мезонлари асосида таҳлил қилиш зарурати туғилади.

Адабиётшунос ва ёзувчи Аъзамхон Қозихўжа айтганидек, “инсон бадиий тафаккури илоҳий манбадан озикланади. Агар илоҳий манбадан узилса, у тубанлашиб, энг қуйи қатламларда иш олиб боришга мажбур...”¹. Илоҳий қадрият деб саналган муқаддас бурч ва эътиқодга амал қилмай яшаш ҳақиқатдан инсонни тубанлаштиради, қабоҳат ботқоғига ботиради, ёлғизлик гирдобига ғарқ этади.

Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” асари қаҳрамони Сизифнинг мифологиядаги талқинига зоҳиран назар ташланганда, у ҳам ўрнатилган тартиб-қоидаларни менсимаслик, илоҳий қонуниятларга, уларни яратувчисига итоат қилмаслик оқибатида жамиятдан ажратиб қўйилади, энг тубан кимсага чиқарилади ва оғир жазога ҳукм этилади. Юнон мифологиясига асосланган мазкур воқеликка ўзбек адиби шарқона маънавият ва бадиий тафаккур контекстида ёндашиб, тамомила янги талқиндаги образни шакллантиради.

“Донишманд Сизиф” романи сюжети ҳам Сизиф ва унинг тош билан боғлиқ ҳаракати атрофида қурилади. Асардаги бор воқелик ҳам бор-йўғи шу – Сизифнинг тошни чўққи томон думалатиши ва тошнинг пастга қараб юмалаш воқеаси. Шу воқелик асносида қаҳрамоннинг руҳий ҳолати, изтиробий кечинмалари, ёлғизлик ва кимсасизлик вазияти каби психологик жараёнлар бадиий тасвирланади.

Шунингдек, Х.Дўстмуҳаммад асли Ғарб воқелиги, юнон одами бўлган Сизифни исмини сақлаб қолади, моҳиятни, концепцияни эса янгилашга, қайта шакллантиришга уринади. Муаллиф асарга Шарқ нуқтаи назари билан ёндашади. Адиб таъбири билан айтганда, “шарқликлар дунёни ақли билан олади”².

Аммо шуни ҳам таъкидлаш керакки, Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” романи сюжети юнон мифологиясига асослангани боис унда ғарб воқелиги шарқона маънавият ва тафаккур контекстига тўла мос эмаслиги сезилиб туради. Айрим ўринларда қаҳрамон хатти-ҳаракатлари, эътиқод ва итоат масалаларида шарққа хос бўлмаган жиҳатлар, асл асосга (мифологияга) ёки айрим ғарбона қарашларга оғиб кетиш ҳолатлари ҳам кўзга ташланади.

У.Ҳамдам “Ёлғизлик” қиссаси қаҳрамони Ф.Кафканинг Жозеф К. ва А.Камюнинг Мерсо қаҳрамонларига кўп томонлама яқин туради. Ҳатто, мажбуран ўхшатилган ўринлар ҳам учрайди. Масалан, “Ёлғизлик” қиссаси қаҳрамони А.нинг ўғли қийналиб вафот этади. Қаҳрамоннинг маросимда бошқалар қатори йиғлай олмагани шундай баён этилади: “*Ҳамма йиғи-сиги*

¹ Қозихўжа А. Гар ортуқ сўз дедим.../ Тўпловчи, масъул муҳаррир ва сўзбоши муаллифи: ф.ф.д., профессор У.Жўрақулов. – Тошкент: Nurafshon business, 2021. – Б. 163.

² Адиб билан суҳбатнинг аудиоёзуви шахсий архивимизда сақланган.

қилди, ҳатто, бегоналарнинг ҳам кўзларида ёш кўрдим. Фақат отаси – менинг кўзларим қуп-қуруқ эди. Ҳаракат қилдим – бўлмади” (31-бет). Мазкур сахнани “Бегона” қиссасидаги Мерсо онасининг вафотида йиғламагани, кўнгли ўксиб куйинмаганига типологик ўхшатиш мумкин. Аммо асар қаҳрамони шарқлик бўлганлиги боис ҳам, Мерсодан фарқли ўлароқ, кеч бўлса-да, йиғлайди, йиғлаганда ҳам ўпкаси тўлиб йиғлайди. У.Ҳамдам қаҳрамони шарқ одами бўлганлиги сабабли у ҳар қанча Мерсо, Жозеф К каби бошқа қаҳрамонларга яқинлаштирилмасин, алал оқибат шарқликларга хос хусусиятларни сақлаб қолади. “Ёлғизлик” қиссаси қаҳрамони фарзандидан жудо бўлганидан ўртанади, изтироб чекади. Айни шу жиҳатлари билан ҳам бу асар шарқона характер ва руҳни ўзида мужассамлаштирган.

Айтиш мумкинки, У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссаси услуби анъанавий қолип ва тажрибаларни инкор этган, янгиланган бадий тафаккур маҳсули сифатидаги ўзига хос характерли адабий-фалсафий асар.

Адибнинг мазкур асари ҳаётини воқеаларнинг баёни эмас, руҳий тасвирнинг камрови кенглиги, ёлғиз шахснинг барча ички изтиробий кечинмаларини ўзига хос бадий акс эттирганлиги билан ўз даврида ва бугунги кунда ҳам ўзбек адабиёти тарихида ажралиб туради. Бошқача қилиб айтганда, У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссасида норвегиялик олим Эспен Ховардсхолмнинг “санъатнинг оғирлик маркази ташқаридан ичкарига кўчди. Энди санъаткорнинг вазифаси объектив борлиқни акс эттириш эмас, балки борлиқ билан ўз бадий олами қонунларидан келиб чиққан ҳолда муносабатга киришиб, соф субъектив санъат яратишдан иборатдир”¹, деган фикрида ифодаланаётган янги фалсафий-эстетик жараёнга хос хусусиятлар акс этади.

У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссасида тасвирланган қаҳрамоннинг руҳий изтироблари, унинг ботинида кечаётган муросасиз курашларнинг шарқона маънавият ўлчовларига баъзан номувофиқлиги кўринса-да, аммо мазкур қисса инсоннинг ёлғизлик ҳолатини, унинг онг остидаги энг яширин ҳисларини очиқ-ойдин ифодалаганлиги, ҳеч истиҳоласиз баён этилганлиги билан ҳам алоҳида ажралиб турадиган характерли асар ҳисобланади.

ХУЛОСА

1. Жаҳон адабиётшунослиги тарихида “ёлғизлик” мотиви антик даврдан буён мавжуд бўлиб, асосан антик роман шаклларида қисман учрайди. Ўрта асрларда бу туйғу ажралиш, яққалиниш, ўзини ихоталаш (изоляция) ва узлатда кечган руҳий ҳолат билан боғлиқ тарзда намоён бўлган. Кейинчалик бу ҳис ёлғиз яшайдиган ва ёлғиз қолишни хоҳлайдиган киши ҳолатини ифодалаган. Шунингдек, у диний ҳаётни танлаган, Оллоҳ билан ёлғиз қолишни истаб, таркидунё қилган киши ҳолатини ҳам англатган. “Ёлғизлик” сўзи одатда икки тушунча: а) бир муддат ёки доимий равишда ёлғиз яшайдиган одамнинг ҳолати; б) кимсасиз ва қаровсиз макон ёки ижтимоий муҳитни ифодалайди.

¹ Ховардсхолм Э. Модернизм. Исследование понятия в историко-философском плане. “Называть вещи своими именами”. – М.: Прогресс, 1986. – С. 460.

2. Ёлғизлик муаммосини ижтимоий фикрлар тарихида англаш ва тушунтириш турличадир. Масалан, қадим юнон мутафаккирлари ва ўрта асрнинг етук алломалари ёлғизликка иллат сифатида қараб, уни рад этган бўлсалар, кейинги даврларга келиб инсоннинг ўзини ўзи англаши учун ёлғизлик зарур восита сифатида қаралган, баъзида эса ёлғизликнинг бадий тасвирланиши инсониятнинг лаънати сифатида ҳам тушунилишга олиб келган.

3. Ёлғизлик тушунчаси билан боғлиқ барча маъноларни шахс ва жамият ёки инсон ва Худо ўртасидаги муносабатларга алоқадор деб қараш мумкин. Адабиёт тарихида ёлғизлик масаласи, ўзгалардан ёки жамиятдан ажралиб қолган инсонларнинг жамият ва бошқалар билан муайян масофани ушлаб туриши, жамиятнинг шахс томонидан қандай тарзда қабул қилиниши каби муаммолар XX аср ёзувчилари асарлари, айниқса, М.Пруст, Ф.Кафка, А.Камю сингари модернист ёзувчилар ижодининг хос жиҳатларидандир.

4. Ёлғизликни инсоннинг ўз индивидуал ҳиссини, субъектив имконсизлиги ёки ўзини бошқа одамлар қабул қилишини истамаслигини юзага чиқарувчи руҳий ҳолат сифатида қуйидагича тавсифлаш лозим: 1) ёлғизлик – бу руҳий ҳодисаларга хос бўлган барча хусусиятларга эга психологик ҳолат. Бу хусусиятларнинг энг асосийлари ҳиснинг интенсивлиги ва маълум бир чекланган вақтга хослигидир, чунки ҳеч бир ҳолат абадий давом этмайди; 2) керакли жавоб ололмаслик ёки олишни истамаслик субъектив ҳолатдир. Бундай пайтда ёлғизликни келтириб чиқарадиган ташқи объектив омиллар ҳам мавжуд бўлиб, улар ҳал қилувчи аҳамият касб этмайди; 3) нормал ҳаёт учун одам ўзини бошқа одамлар томонидан ҳам, ўзи томонидан ҳам тан олиш ва қабул қилишни талаб қилади. Агар бирон-бир вақтда у бу нарсдан ажралса ёки бирон сабабга кўра уни ҳис эта олмаса, у ҳолда ёлғизликни бошдан кечириш эҳтимоли жуда катта.

5. Истиклол даври ўзбек адабиёти инсон руҳиятини тасвирлаш қамровини кенгайтиргани, ботин оламини чуқур тадқиқ этиши билан алоҳида аҳамият касб этади. Адабиётнинг бу ўзанда ҳаракатланиши асосан иккита муҳим жиҳат билан изоҳланади: 1) Шўро тузуми даврида инсон кадрсизлантирилди, унинг шахси топталди. Бу ҳолат давр инсонининг руҳиятига жиддий таъсир кўрсатиб, бадий адабиётда тушкун кайфиятдаги, руҳий изтиробдаги қаҳрамонларни юзага келтирди; 2) адабиётда янгиланган бадий тафаккур майдонга келди. Бу жараён, асосан, жаҳоннинг етакчи модернист ёзувчиларининг ижоди билан чуқурроқ танишиш, уларнинг анъаналари ва ғояларини ўзлаштириш фониди кечгани билан изоҳланади.

6. Ўзбек адиблари Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” романи ва У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссаси ҳам адабий таъсир устуворлиги ёки бир қанча ёзувчилар ижодий концепциялари қоришмаси ҳамда маълум ва машҳур сюжетларнинг синтезлашуви асосида яратилган асарлардир. Адибнинг “Донишманд Сизиф” романи француз ёзувчиси А.Камюнинг “Сизиф ҳақида афсона” эссеси таъсирида ёзилган, воқелик ва образлар ўхшаш бўлса-да, бироқ қаҳрамон табиати, характерида муайян тафовутлар мавжудлиги асарнинг ўзига хослигини таъминлашга хизмат қилади.

7. Юнон мифларидаги Сизиф образининг тавсифи билан Камю ва Х.Дўстмуҳаммад талқинидаги Сизифнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари бор. Агар юнон адабий манбаларида Сизифга салбий қаҳрамон сифатида қаралса, А.Камюда унинг экзистенциал талқини, ҳаётнинг абсурдлиги ва инсон ёлғизлиги талқини устувордир. Х.Дўстмуҳаммад ғарб одами бўлган Сизифга шарқона руҳ бериб, уни ўзбекларга хос мардлик, улуғворлик, донишмандлик руҳида гавдалантирган.

8. Мерсо образи экзистенциал ҳолатда ижтимоий тартиб-қоидаларни, Худони, динни рад этадиган, ўз хатти-ҳаракатлари орқали ҳаётга абсурд кайфият улашадиган, ўз кимсасизлигидан изтироб чекадиган рамзни ифодалайди. Донишманд Сизиф бошидан кечирган машаққатлар, изтироблар эса унинг инсонийлигини шунчаки белгиламайди, балки уни янада улуғлаб, поклаб қайтадан бунёд қилган янги умумбашарий образ сифатида тақдим этилади.

“Донишманд Сизиф” романи ўзини англаётган, қисматига битилган фожиадан қутулиш, халос бўлиш йўлини излаётган, ўзининг инсоний қиёфасини тиклаётган, эътиқодини мустаҳкамлаб, ўз ҳаёт тарзига янгича руҳ бераётган ақл-идрок, ирода, тафаккур ҳақидадир. Ушбу романни қуйидаги жиҳатларга кўра туркумлаш мумкин: а) роман услуб жиҳатдан публицистик романларга яқин; б) композицион қурилиши ва сюжет томондан миф-романга мансуб; в) бадиий хусусияти, яъни шахсни тарбияловчи, руҳни покловчи, уни ҳаётга теран мушоҳада билан назар солувчи шахсни такомиллаштириш жиҳатларига кўра, маърифий роман туркумига қўшиш мумкин.

9. А.Камюнинг “Бегона” ва Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф” асарларида, умуман олганда, ижтимоий бегоналашув, шахс ёлғизлиги, эркин яшашга бўлган иштиёқ, ўлим мотивлари етакчилик қилади. Хусусан, “Бегона” асари ўлим билан бошланиб, ўлим билан тугаса, “Донишманд Сизиф” романида мағлуб инсоннинг ғолиблик нашидасини суриши, инсоннинг ҳар қандай азоб-уқубатни, изтиробни ўз сабри, бардоши, иродаси билан енгиши устуворлик қилади. Асарда инсон ўз ҳаётига ўзи мазмун бера олиши каби факторлар муҳим ўрин тутди. Шу жиҳатга кўра, ўзбек адаби юнон мифига, Камю талқинига янги мазмун бахш этди, дейиш мумкин.

10. А.Камю экзистенциал адабиётнинг вакили сифатида инсон эркинлигини мадҳ этади. Аммо у хаёл қилган “идеал” дунё ҳақиқий эмас, банибашар яшайдиган реал дунё тартибларига бўйсуниб, чин инсоний қиёфа ва маънавий-руҳий покликда яшасагина, инсон деган рутбага эришади, мазмунли ҳаёт кечиради. Аслида, идеал дунёнинг ўзи мавжуд эмас, аммо реал дунёда, ҳамма кўниккан ҳаётда ҳам бахтли, фаровон яшаш имкони бор. Бахтли бўлиш инсоннинг ихтиёрига, маънавиятига, камолотига, фитратига боғлиқ. Жамиятдаги энг бахтсиз одам сифатида кўрилатган Сизиф ана шу бахтсизлигидан бахт, муваффақиятсизликдан завқ ола билади.

11. Х.Дўстмуҳаммад Сизиф образи орқали бизни жамиятнинг айрим шафқатсизликлари ва инсон руҳиятининг ёлғизлик ҳолатлари, инсон ёлғиз қолдирилганда унинг тақдири қандай кечиши, руҳий оламида, ботинида нималар рўй беришини кўришга сафарбар қилди. Сизиф ёлғиз, у инсонлардан

олида, инсоний мулоқотдан йироқ, у жамиятдан четлаштирилган. Аммо Х.Дўстмуҳаммаднинг Сизифи абсурдга қарши ўлароқ гавдалантирилган, курашувчан инсон тимсоли. Шунинг учун бу четлашишни ғарбнинг абсурд фалсафасига менгзаб бўлмайди. Ўзбек адабининг Сизифи абсурдни рад этиб, ҳаракатдан, курашдан завқ олаётган инсон тимсолидир.

12. Х.Дўстмуҳаммад Сизифнинг кимсасиз маскандаги ҳаёти, ҳаёт зиддиятларига қарши кураша олиши, жасурлиги, иродаси, шижоати, машаққатларни енгиш йўлида чеккан азобларини романда ишонарли тарзда бадиий маҳорат билан тасвирлаган. Бу асар ўқувчи тасаввурида меҳнат мадҳиясидек жаранглайди. Айнан ана шу қатъиятлилиги, шижоатлилиги боис Сизиф ўз инсонийлигини сақлаб қола олди. У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссаси қаҳрамони эса изтироблар ичида ўзини кашф этади.

13. “Ёлғизлик вазияти”даги одам, унинг “кимсасизлик” ичра топган хулосаси А.Камю “Бегона”сида фожиа, У.Ҳамдам “Ёлғизлик” қиссасида таскин, Х.Дўстмуҳаммаднинг “Донишманд Сизиф”ида ҳикматга олиб келади.

14. Камю “Бегона” асарида инсон ва унинг олами ўртасидаги зиддиятли муносабатларни, хаотик оламни босқичма-босқич очиб беради. Асар қаҳрамони Мерсо ҳамма кўниккан, одатдаги дунёни рад қилиб, ўзининг идеал дунёсида, табиат қўйнида тана эҳтиросларини қондириб яшамокқа интилади. Мерсо яшайдиган дунё “ўлик” дунёдир. Яъни бутун Курраи заминда биргина тирикжон Мерсо бўлади ва бошқалар мавжуд эмас. А.Камю Мерсонини гўё “биринчи одам” тимсолида яратмоқчи бўлади.

15. “Донишманд Сизиф” романи ва “Ёлғизлик” қиссасига шарқона маънавият мезонлар асосида қаралганда, шундай парадоксал ҳолат кузатилди: а) Х.Дўстмуҳаммад “Донишманд Сизиф” романи қаҳрамони Сизифни шарқ кишиси образи сифатида яратмоқчи бўлади, бироқ Сизифнинг онгу шуурида маъбудлар маъбудди, қудратли Зевсга нисбатан нафрат ва исён борлиги, бу образни тўла маънода шарқона тафаккур контекстида тасаввур қилиш имконини бермайди; б) У.Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссаси қаҳрамони шарқ одами бўла туриб, кўпроқ ғарбча тафаккур билан иш кўради.

**ONE-TIME SCIENTIFIC COUNCIL UNDER SCIENTIFIC COUNCIL ON
AWARDING SCIENTIFIC DEGREES DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 AT
TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE NAMED AFTER ALISHER NAVOIY**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE NAMED AFTER ALISHER NAVOI**

ASADOV MAHMADIYOR TURAEVICH

**MODERNISTIC INTERPRETATION OF THE “LONELINESS MOTIF” IN
WORLD AND UZBEK PROSE**

(in the example of the prose of A. Camus, Kh. Dostmuhammad, U. Hamdam)

**10.00.06 – Comparative literature, contrastive linguistics and
translation studies**

**ABSTRACT OF DISSERTATION OF DOCTOR OF PHILOSOPHY (PhD)
IN PHILOLOGY**

Tashkent – 2022

The theme of dissertation of doctor of philosophy (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B.2021.1.PhD/Fil 1059.

The dissertation has been prepared at Uzbekistan State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (abstract)) on the Scientific council website (www.navoiy-uni.uz) and on the website Ziyonet information and educational portal website (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor:

Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich
Doctor of Philological Sciences, Professor

Official opponents:

Meliev Suvonqul
Doctor of Philological Sciences

Kholiqov Bahodir Alikulovich
Doctor of Philosophy in philology, associate-professor

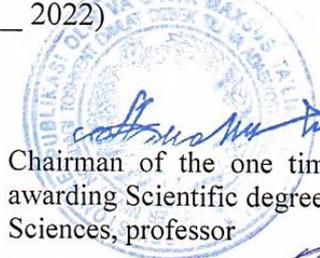
Leading organization:

Tashkent State Pedagogical University

The defense will take place on “25” 11 2022 at 10⁰⁰ at the meeting of Scientific council DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 on awarding scientific degrees at Tashkent State University of Uzbek Language and Literature (Address: 100100, Tashkent, Yakkasaray district, Yusuf Khos Hojib street-103. Tel: (99871) 281-42-44, fax (99871) 281-42-44 (www.navoiy-uni.uz); e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz.)

The dissertation is available at the Information Recourse Center of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature (registered under the number 232) (Address: 100100, Tashkent, Yakkasaray district, Yusuf Khos Hojib street-103. Tel: (99871) 281-42-44, fax (99871) 281-42-44 (www.navoiy-uni.uz); e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz.)

Abstract of dissertation was sent out on « 15 » 11 2022
(Mailing report № 1 on « 15 » 11 2022)

N.A.Jabborov
Chairman of the one time Scientific council on awarding Scientific degrees, Doctor of Philological Sciences, professor

Q.U.Pardaev
Secretary of the one time Scientific council under the Scientific council on awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences, associate professor

D.R.Yusupova
Chairman of the seminar of the one time Scientific council under the Scientific council on awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences, professor

INTRODUCTION (The annotation of doctoral dissertation)

The topicality and relevance of the research. It is mainly since the beginning of the 20th century in world literary studies, researchers began to pay serious attention to the problem of “loneliness”. Especially after the Second World War, the scope of research of this socio-psychological condition reached a global level. Loneliness as a complex mental phenomenon is an object of literary studies as well as socio-humanities – sociology, philosophy, anthropology, psychology, aesthetics. Typological study of the “motif of loneliness” within the literature of different nations is a historical-aesthetic basis for the development of world literature.

The literature of the peoples of the world regularly develops as a result of literary contacts and the creative assimilation of the experiences of one nation’s culture and literature by another nation. Modernist literature, which appeared in Europe at the end of the 19th century, describes the human psyche and inner world. Albert Camus is one of the prominent figures of modernist literature. His characters experience depression, social alienation, despair and loneliness. From this point of view, the study of the modernist writer’s literary-aesthetic position and creative process makes it possible to define the priority ideas in the artistic work.

Researching the issue of the literary-aesthetic concept and creative harmony of the writers of Uzbek literature during the period of independence, Khurshid Dostmuhammad and Ulugbek Hamdam, in the context of world literature, creates the need for a new interpretation, according to the requirements of the time. The study of the creative identity of these writers requires making observations on defining the concept of the author based on the ways of manifestation of the hero’s loneliness in their works, new poetic expression and interpretation of symbolic and metaphorical images. After all, “...attention to literature and art, culture is, first of all, attention to our people, attention to our future, as our great poet Cholpon said, we have no right to forget that if literature and culture live, the nation can live.”¹ Accordingly, approaching the state of loneliness expressed in the works of Kh.Dostmuhammad and U.Hamdani from the point of view of national, spiritual and universal values, researching such issues as the synthesis of the characteristics of Eastern and Western literature and their expression in artistic works as a product of creative harmony in the context of world literature is becoming topical.

This dissertation work to certain extent serves for the implementation of Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4947 of May 13, 2016 “On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi”, No. PF-4958 of February 16, 2017 “On further improvement of post-university education”; No. PQ-2909 dated April 20, 2017 “On measures to further develop the higher education system”, No. PQ-3271 dated September 13, 2017 “On development of the system of publication and distribution of book products, improvement and promotion of reading and reading culture” Resolutions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated May 22,

¹ Мирзиёев Ш. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир // Халқ сўзи. – Тошкент, 2017 йил 4 август.

2017 No. VMQ-304 “On further improvement of post-university education” as well as other legal enactments.

Compliance of the research with the priorities of the republic’s science and technology development. The research was carried out within the framework of priority line I. “Social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of the information society and democratic state, development of innovative economy” of the republic’s science and technology development.

The level of study of the problem. The works of French writer Albert Camus and Uzbek writers Khurshid Dostmuhammad, Ulugbek Hamdam, who are the object of our research, have been studied by literary critics.

The works written by world literary experts about A. Camus’ novels, short stories and philosophical essays can be a separate source of research. The creative world of A. Camus, the flag bearer of the philosophy of existentialism, absurdism, individualism, which appeared on the basis of modernist literature, did not leave world literature experts and lovers of literature indifferent. In particular, the author's novel “The Plague”, short story “The Stranger”, “Caligula”, “The Misunderstanding” play were very famous among the literary community. The creative activity of A. Camus, the world of plot and images in his works, the issues of artistic and psychological analysis of the loneliness of the heroes were actively studied by American and European researchers in the 20th century and later.¹

A. Camus’ work and the topic of “loneliness” are also found in Russian literary studies. In this regard, it should be noted that Russian literary studies has its own specific system and scientific-historical basis. In particular, the researches by S. Velikovskiy, M. Bakhtin, Yu. Borev, B.G. Anan'ev, E.P. Kushkin, T.E. Nikolaevskaya, K.I. Zimireva, E.A. Yadrikhinskaya, L.A. Maltsev, V.P. Khokhlova, N.S. Pozdeeva can be specially acknowledged².

¹ Doubrovsky S. La morale d’Albert Camus. – Preuves, 1960; Grenier J. Albert Camus. Souvenirs. – Paris: Gallimard, 1968; Grenier J. Les Îles, nouvelle édition préfacée par Albert Camus, Gallimard, coll. “L’Imaginaire”, 1977; Ховардсхолм Э. Модернизм. Исследование понятия в историко-философском плане. “Называть вещи своими именами”. – М.: Прогресс, 1986; Colette J. L’Existentialisme. – Paris: Presses Universitaires de France, 1994; France P. Hermits: The insights of solitude. – New York: St. Martin’s, 1996; Gibson H., Laslett P. Loneliness in later life. Macmillan Press Ltd. – London, 2000; Engelberg E. Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction. – London: Palgrave, 2001; Rabaté D. “Introduction” 19: L’invention du solitaire, Presse Universitaires de Bordeaux, 2003; Рисмен Д. Одинокая толпа http://www.hrono.ru/biograf/bio_r/riesmand.php; Toura H. La Quête et les expressions du bonheur dans l’œuvre d’Albert Camus. 2004; Flores d’Arcais P. Albert Camus filosofo del future. 2013; Lévi-Valensi J. Albert Camus ou La naissance d’un romancier, Gallimard, coll. “Les Cahiers de la NRF”, 2006; Worsley A. The poetry of loneliness from Romance to Romanticism: a dissertation for the degree of Doctor of Philosophy Princeton, 2014; “Lettre à Roland Barthes sur La Peste”, II: “La Peste, dont j’ai voulu qu’elle se lise sur plusieurs portées, a cependant comme contenu évident la lutte de la résistance européenne contre le nazisme” ва ҳ.к.

² Великовский С.И. Проза Камю. В кн.: Альбер Камю. Избранное. – М., 1969; Великовский С.И. Экзистенциализм. В кн.: Краткая литературная энциклопедия. Т. 8. – М.: Советская энциклопедия, 1975; Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1972; Боров Ю.Б. Теоретическая история литературы / Теория литературы. Т. 4: Литературный процесс. – Москва, 2001; Ананьев Б. Г. Онтогенез и жизненный путь человека // Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. – М., 1980; Кушкин Е.П. Альбер Камю. Ранние годы. – Л.: изд-во ЛГУ, 1982; Николаевская Т.Е. Ф.М. Достоевский как предтеча европейского экзистенциализма: Опыт проблемного исследования: Автореф. дисс. ... канд. филос. наук. – М., 1999; Алейникова О.С. Одиночество: философско-культурологический анализ: Дисс. ... канд. филос. наук. – СПб., 2005; Зимирева К.И. Экзистенциальная проблематика в творчестве А.М. Ремизова: на материале дореволюционных рассказов: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2007; Ядрихинская Е.А. Структурный и лексико-семантический анализ макроконцепта “L’homme” в индивидуально-авторской картине мира А. Камю. Дисс. автореф. ... канд. филол. наук. – М., 2009; Мальцев Л.А. Традиция экзистенциализма в польской прозе

In Uzbek literary studies, the research of A. Camus' work has mainly acquired a specific nature by the 21st century. Especially in the early 2000s, the publication of a number of controversial articles on modernism and absurdity in the "Literature and Art of Uzbekistan" newspaper made it possible to get to know A. Camus's work and his artistic concept more deeply. The writer's biography, the plot features of his works "The Plague", "The Stranger", "Caligula", "The Myth of Sisyphus" and the first vision of the absurd hero's spiritual world were presented for the Uzbek readers through the researches of literary scholars of M.Kholbekov, A.Saidov, Y.Solijonov, N.Eshonkul. In particular, the scientific articles and fundamental researches of such Uzbek scientists as S. Meli, U. Jurakulov, Q. Yoldosh, I. Yaqubov, A. Kasimov, U. Hamdamov, Sh. Normatova have made it possible to deeply understand A. Camus, the essence of his existentialism and absurd philosophy¹. Also, the works of Kh. Dostmuhammad and U. Hamdam have been thoroughly studied in Uzbek literary studies. Among them, U. Normatov, Q. Yoldoshev, Y. Solijonov, D. Toraev, B. Karimov, U. Dzhorakulov, Q. Kahramonov, I. Yakubov, A. Ulug'ov, M. Kochkarova, U. Rasulova, Kh. Hamrokulova, D. Kholdorov, Kh. Rahmonova, K. Hamroev, Sh. Botirova, F. Burkhonova etc. have been researched on various issues².

In general, there are not many researches on this problem in Uzbek literary studies in the current globalized world where people's feeling of loneliness is getting stronger and stronger. There are no special observations other than the research works of M. Qilicheva and B. Saidova dedicated to the study of the problem of loneliness,

второй половины XX века: Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. – Е., 2009; Хохлова В.П. Реминисцентные онимы в произведениях французских писателей-экзистенциалистов: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2010; Поздеева Н.С. Коммуникативно-дискурсивные признаки концепта одиночество: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2013 и т.д.

¹ Холбеков М. XX аср жаҳон адабиёти манзаралари. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2020; Холбеков М. Экзистенциализм: Альбер Камю // Жаҳон адабиёти. – Тошкент, 2013 йил, 11-сон; Саидов А. Қиёсий адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2020; Солижонов Й. Сизиф ва абсурд // Жаҳон адабиёти. – Тошкент, 2010 йил, 1-сон; Эшонқул Н. Мендан "мен" гача. – Тошкент: Академнашр, 2006; Жўрақулов У. Худудсиз жилва. – Тошкент: Фан, 2006; Қахрамонов Қ. Адабий танқид: янгиланиш жараёнлари. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2009; Ёқубов И. Бадиий-эстетик сўз сеҳри. – Тошкент, 2011; Қосимов А. Типологик ўхшашликлар ва ўзаро таъсирнинг назарий муаммолари (А.де Сент-Экзюпери ва А.Камю ижоди мисолида): Филол. фан. докт. ... дисс. – Фарғона, 2007; Hamdamov U. Jahon adabiyoti: modernizm va postmodernizm. – Toshkent: Akademnashr, 2020; Normatova Sh. Jahon adabiyoti. / Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2008. va б.

² Норматов У. Умидбахш тамойиллар. – Тошкент: Маънавият, 2000; Йўлдош Қ. Ёниқ сўз. /Адабий ўйлар. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006; Солижонов Й. Адабиёт хиёбони. – Фарғона: "Фарғона" нашриёти, 2020; Тўраев Д. Маънавий олам талқинлари. – Тошкент: Akademnashr, 2020; Карим Б. Рухият алифбоси. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 2016; Карим Б. Истиклол адабиёти: назм ва наср. – Тошкент: Firdavs-shoh, 2021; Жўрақулов У. Хос калом хосияти // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2013 йил, 3-сон; Ёқубов И. Мустақиллик даври ўзбек романлари поэтикаси. – Тошкент: Nurafshon business, 2021; Улуғов А. Қиссаларда қалб акси (2010 йил қиссаларини ўқиб) // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2011, 4-сон; Қўчқорова М. Ҳозирги ўзбек насрида неомифологизм муаммоси // Изҳор. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2021; Расулова У. XX аср ўзбек қиссачилиги (поэтик изланишлар ва тараққиёт тамойиллари). – Тошкент: Qamar media, 2020; Холдоров Д. Ҳозирги ўзбек қиссаларида бадиий услуб муаммоси. – Тошкент: Firdavs-Shoh, 2021; Раҳмонова Х. Хуршид Дўстмухаммад насри бадиияти. / Адиб қисса ва ҳикоялари мисолида. – Тошкент: Poxtaxt exclusive, 2021; Ҳамроев К. Ҳикоя композицияси. – Тошкент: Nurafshon business, 2020; Ботирова Ш.И. Ҳозирги ўзбек романларида бадиий психологизм (Улуғбек Ҳамдамнинг "Мувозанат", "Исён ва итоат", "Сабо ва Самандар" романлари мисолида): Филол. фан. фалс. докт. (PhD) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019; Бурханова Ф.Р. Муаллиф адабий-эстетик қарашлари ва ижодий параллелизм (Назар Эшонқул ва Улуғбек Ҳамдам ижоди мисолида): Филол. фан. фалс. докт. (PhD) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019. ва б.

its essence, manifestation, genesis in the context of Uzbek literature and world literature¹.

However, Uzbek researchers have not separately studied the novel “The Wise Sisyphus” by Kh.Dostmuhammad, the short story “Loneliness” by U. Hamdam, and the short story “The Stranger” by the French writer A. Camus in a comparative-typological way. From this point of view, there is a need to scientifically study the issue of renewal of Uzbek prose traditions, poetic relationship with foreign literature

The relevance of the research with the research plans of the higher education institution where the dissertation was completed. The dissertation was completed in line with the research plan of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi within the framework of the topic “General theoretical problems of comparative and typological study of world and Uzbek literature”.

The aim of the research is to determine the manifestations of the “loneliness motif” in the world and Uzbek prose, to evaluate their types, to investigate the cases of hero loneliness in the works of A. Camus, Kh. Dostmuhammad, U. Hamdam in a comparative-typological aspect, and to reveal their similarities and differences.

The objectives of the research:

scientific justification of the literary-theoretical and comparativist problems of the “loneliness motif” in world literature;

revealing the historical-mythological factors of the “loneliness motif” in the works “The Stranger” and “The Wise Sisyphus” and scientifically proving the issues of literary influence;

examination of composition and plot originality in the works “The Stranger” and “The Wise Sisyphus”;

revealing the philosophical, socio-psychological and metaphorical features of the “state of desolation”;

examining the works “The Wise Sisyphus”, “Loneliness” in the context of Eastern spirituality and artistic thinking.

Albert Camus’ “The Stranger”, Khurshid Dostmuhammad’s “The Wise Sisyphus”, and Ulugbek Hamdam’s “Loneliness” were chosen as **the object of the research**.

The subject of the research is the modernist interpretation of the “loneliness motif” and its typological and specific features, as an example of the work of Albert Camus, Khurshid Dostmuhammad, Ulugbek Hamdam.

Research methods. Comparative-typological, hermeneutic, sociological, psychological and biographical analysis methods were used in the research work.

The scientific novelty of the research are as follows:

historical roots of the “loneliness motif” in the world and Uzbek prose, problems of traditionality and originality in artistic reflection, philosophical, social-psychological, metaphorical features of “state of loneliness” in the works of French

¹ Қиличева М.Р. Инглиз ва ўзбек адабиётида психологик ҳолатлар талқинида адабий таъсир муаммоси (ёғизлик мотиви мисолида): Филол. фан. фалс. докт. (PhD) ... дисс. автореф. – Бухоро, 2020; Саидова Б.Р. Ақл ва руҳ баҳси: рисола. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2018.

writer A. Camus, Uzbek writers Kh. Dostmuhammad and U. Hamdam, the issues of individuality and nationality in the works of writers are revealed;

the problems of traditionality and originality in A. Camus' story "The Stranger" and Kh. Dostmuhammad's novel "The Wise Sisyphus", the historical-mythological commonality of the heroes, the artist's skill in creating the image of a "lonely man" have been identified;

in the literature, each form of loneliness - individuality, solitude, isolation, alienation, estrangement, different forms, content, artistic-psychological features are identified, and the highest and lowest forms of loneliness are revealed;

in the works of the French writer A. Camus, "The Stranger", "The Wise Sisyphus" by the Uzbek writer Kh. Dustmuhammad, and "Loneliness" by U. Hamdam, literary-aesthetic tasks of the motif of loneliness, the importance of the concepts of national-cultural, religious-faith, literary influence in the description of forms of expression are proved.

The practical results of the research are as follows:

the aesthetic, psychological, social, philosophical aspects of the "loneliness motif" are scientifically proved, and its influence on the literary process is identified;

the factors causing the state of loneliness were researched, their types were distinguished, classifications were made;

the features of commonality and originality in the plots and compositions of the works selected as research objects were evaluated;

in the analyzed works of art, the individuality and nationality levels of the hero's character in a state of loneliness are established.

The reliability of the research results is explained by the fact that the theoretical problem is clearly stated in the research work, as well as the conclusions are drawn based on the fundamental scientific-theoretical views of the scientific research conducted on the motif of alienation, loneliness, as well as such literary methods as modernism, existentialism, absurdism in world and Uzbek literature.

Scientific and practical significance of research results. The theoretical conclusions of the scientific significance of the research results are completed by supplementing the existing information on the complex social, philosophical, psychological feeling that is relevant in literature today – the motif of loneliness, its formal and substantive types, metaphorical interpretation, the characteristics of image-creating tools, the peculiarities of the worldview of creators in character creation have been explained.

The practical significance of the research results could be used in the implementation of scientific research on the modernist interpretation and research of the "loneliness motif" in world and Uzbek literature, in the detailed analysis of the causes and factors that cause loneliness, and in the correct understanding of the content of the artistic work, educational methodological manuals for higher educational institutions. The results can also be used in creating, organizing special courses, enriching the content of lectures and seminars, delivering lectures on the role of our spiritual values.

Implementation of research results. Based on the scientific results of the modernist interpretation of the "loneliness motif" in world and Uzbek literature:

the contribution of the work of the famous writer Khurshid Dostmuhammad to the development of Uzbek prose, the creation of a national character in the novel “The Wise Sisyphus”, the author’s skill in reflecting spiritual and moral issues, the principles of realistic depiction, artistic and aesthetic originality, the originality of the composition and plot in the novel “The Wise Sisyphus”, creative issues of literary influence and stylistic identity in the process, elements of national-cultural image in the artistic image, poetic features of the story “Loneliness” by Ulugbek Hamdam, the image of the “narrator-me” in the story, the artistic and psychological image of the mental anguish caused by the hero’s desire to know and understand the world, as well as, scientific-theoretical conclusions related to the analysis and research of figurative-metaphorical images in the plot of the story were used in the theoretical part of the fundamental project entitled “Publication of a multi-volume monograph on the history of Uzbek literature (7 volumes)” which was done at Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, (2017-2020) number OT-F1-030 (on April 7, 2022 of Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, reference number 04/1-628). As a result, the literary process of the beginning of the 21st century of the history of Uzbek literature was the basis for the enrichment of scientific views on the emergence of new motifs and problems in literature;

scientific conclusions on the interpretation of the artistic-psychological and metaphorical image of the state of loneliness of the “desolate person”, the appearance of the suffering person in the “state of desolateness”, the nature, character, and behavior of a lonely person in the national and universal framework were used in the practical project I-OT-2019-42 “Creating an electronic poetic dictionary of Uzbek and English languages (images of human form, character, nature and national symbols)” (2020-2021) (Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, Ministry of Higher and Secondary Special Education reference number 04/1-2160 of the university dated June 28, 2022) which was done at Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature. As a result, the newly created poetic vocabulary became the basis for enriching the nature and character of a lonely person with scientific explanations about the loneliness of the artistic hero;

the theoretical and practical conclusions drawn on the emergence of the “loneliness motif” in world and Uzbek literature, the principles of development, and its rise to the global level were used in the broadcast of the program “New Renaissance Youth” of the National Television and Radio Company of Uzbekistan “Around the World” TV channel (National Television and Radio Company of Uzbekistan “Dunyo Bo Reference No. 01-01/336 dated May 18, 2022 of “ylab” TV channel). As a result, the content of the materials prepared for the program is enriched with theoretical information.

Approval of research results. The research results were discussed at 8 international and 3 national scientific-practical conferences.

Publication of research results. A total of 17 scientific works on the topic of the dissertation, including 6 articles in scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations of the Supreme

Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, including 4 in the Uzbekistan and 2 in other foreign scientific journals.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion and a list of references. The total volume is 155 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

In **introduction**, the relevance and necessity of the topic is substantiated, the aim, objectives, object, subject and methods of the research are defined, the compliance of the dissertation with the priority directions of science and technology development of the Republic of Uzbekistan is established; the scientific novelty and practical results of the research are described, the reliability of the research results, their theoretical and practical importance are proven. Implementation of research results into practice, approval of the work, results, published works and information on the structure and volume of the dissertation are presented.

The first chapter of the dissertation is entitled **“The loneliness motif” and its scientific-theoretical, artistic-historical interpretations**”. In its first part, entitled the *“loneliness motif” as a literary-theoretical and comparative problem*”, the emergence of the "loneliness motif" in world literature, its initial manifestations, interpretations in later periods, types and classification of loneliness are considered.

In the history of literature, there are records that the Italian poet Petrarch addressed the topic of loneliness for the first time through his work *“The Life of Solitude”*¹. Even before Petrarch, ancient Greek and Roman philosophers such as Pythagoras, Democritus, Socrates, Plato, Seneca, Marcus Aurelius used loneliness as a motif in the formation of plot lines in their works.

Recently, in the fields of philosophy, psychology, and literature, we often come across with such terms as *“loneliness”*, *“sense of loneliness”*, *“loneliness”*, *“need for solitude”*, *“isolation”*, *“detachment”*, *“solitude”*, *“alienation”*. At first glance, these words seem to be synonymous, but their meaning is not the same. Also, it will not be correct to equate the concepts of *“loneliness”*, *“being alone”* and *“isolation”*. For example, *“isolation”* can contribute to, and even cause, *“loneliness”*, but this does not justify treating the two concepts as mutually exclusive. The concept of *“loneliness”* and the concepts of *“solitude”* and *“isolation”* have common as well as their distinctive aspects.

Isolation is more related to the physical, spatial and temporal localization of a person in relation to the social environment, and it is not an internal mental experience, but an external conditioned state. The concept of isolation always refers to the state of an object (in general, a certain group of people) that is removed from one's life for any reason, by one's own will or by force.

¹ Balcom D. The Greatest Escape. Adventures in the history of Solitude. – Indiana: iUniverse, Inc., 2004. – P. 33.

Loneliness can be understood in two ways: the first is the forced isolation of a person from the public by others or by a social class as a physical measure. The same situation is related to isolation in some way. But it is also an unstable external state, not an internal mental process. It should be noted that an isolated person can also experience loneliness. On the other hand, singularity is characterized by the primacy of the inner “I”. That is, airing in the style of “I am alone and unique”, putting oneself above all and denying others is also a characteristic of loneliness and uniqueness. This situation is one of the most basic, selfish manifestations of loneliness.

Being alone is an inner spiritual process, an experience. The object of being alone is the person himself. Being alone is directed at the subject. One may not be lonely while being isolated, and conversely, one may experience loneliness without being isolated. Therefore, these concepts should not always be understood in the same sense.

“People in today’s society are losing interest in life. They do not feel the beauty of nature or the mood of other people. As long as a person lives only with his mind, his mind only drives him to pursue his own interests. As a result, a person seeks only profit from life instead of goodness. Life seems boring and meaningless to such people”¹. Thus, the priority of the desire to satisfy the needs of the body over the purity of the soul, being a slave to the SELF, or considering oneself as one and only, becoming arrogant, and venturing out are the worst forms of being alone. About this, Sheikh Muhammad Sadiq Muhammad Yusuf, in his book “Understanding of Sufism”, quotes from the Holy Koran: **“And I will not justify my ego. Of course, the desire, if my Lord does not have mercy, is an instigator of evil. Of course, my Lord is Forgiving and All-Knowing”** (*Surah Yusuf, verse 53*) and interprets the verse as follows: “The person’s ego always drives a person to do evil. If it is not treated in time, a person’s heart can be ruined. Only when the human ego destroys greed, the person can control the ego. Only then the human personality can achieve perfection.”²

Psychologists and representatives of social science paid special attention to the phenomenon of loneliness as a topical issue, characterized it with active interest, it dates back to the second half of the 20th century. This period can literally be called the period of fundamental research on the psychology of loneliness. Conceptual foundations of phenomenological studies were created during this period. Human loneliness has become a central theme in the works of such writers as F. Kafka, J.-P. Sartre, A. Camus, G.G. Marquez, H. Hesse, E.M. Remarque, S. Beckett, and E. Ionesco of the 20th century.

In this way, the modernist view of loneliness comes into play. The phenomenon of an isolated, alienated individual has become a theme in modernist literature. So, we can say that the literature of modernism arose due to the decline of personality and mental anguish. Suvon Meli, doctor of philological sciences, comments in this regard: “Modernism arose at a time when the European society, for the Western man, was going through spiritual decline. Decline is absorbed into the blood of this

¹ Қосимов А. Типологик ўқшашликлар ва ўзаро таъсирнинг назарий муаммолари (А.де Сент-Экзюпери ва А.Камю ижоди мисолида): Филол. фан. докт. ... дисс. – Фарғона, 2007. – Б. 90.

² Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Тасаввуф ҳақида тасаввур. – Тошкент: Hilol-Nashr, 2022. – Б. 157.

stream's artistic representation methods, new form and subject-material scope, new content. Modernism is a product of decadence.”¹

The second season of the first chapter is called “*Artistic representation of the “loneliness motif” in the history of world and Uzbek prose.*” The interpretation of the issue of artistic reflection of the “loneliness motif” in the works of writers of world and Uzbek literature is studied in this part.

Based on the reflection of the “loneliness motif” in fiction, it becomes clear that it has a long history. The motif of loneliness and its interpretation in the literature of antiquity found a deep and truthful description in the studies of the Russian literary critic M. Bakhtin. The biographical works of many scholars of ancient times, such as Augustine, Cicero, Plutarch, Horace, Aurelius, analyze the motif of loneliness and the issues of a lonely person. M. Bakhtin stresses: “That original lonely man, who was formed in the Middle Ages and played an extremely large role in the European novel, is still not here. Loneliness in this place is still very relative and simple”.²

French literary critic Dominique Rabaté deeply approaches the issue of personality in the history of French literature and divides it into three stages: a) Purification of personality by Rousseau; b) changes caused by Baudelaire; c) the literary period after the 20th century³.

So, the mental state that reflects the individual feeling of a person, the unwillingness to join other people can be called loneliness.

The second chapter of the dissertation is called “**The problem of traditionality and originality in the artistic representation of the motif of loneliness**” and consists of two parts. In the first season entitled “*Historical-mythological factors of the motif of loneliness*” in the works “*The Stranger*” and “*The Wise Sisyphus*”, the interpretations of Sisyphus, the hero of the novel “*The Wise Sisyphus*” by Kh.Dostmuhammad, the historical-mythological factors of such issues as the characteristics connecting Meursault and Sisyphus, their separation from society, loneliness are analyzed. The entry of the mythological character Sisyphus into the field of literature, his transformation into a literary hero was studied based on various sources.

Sisyphus, portrayed in Homer as an extremely cunning person, is seen by Camus as a philosophical factor. In Homer, Sisyphus' reality, his behavior in society, his rebellion against gods and his punishment are given a lot of attention, while in Camus it is seen as a socio-philosophical symbol reflecting the tension between man and society. Camus approaches Sisyphus as a symbol of man's desire to live in society without suffering, oppression, and shackles, especially focusing on his loneliness. In his essay, Camus describes the absurdity of Sisyphus' efforts to roll the rope. Khurshid Dostmuhammad understands Sisyphus as a symbol of philosophical and artistic perfection, interprets him as a symbol of wisdom, a symbol of will. He is an artistic character who relies on reason even in any difficult situation, overcomes loneliness through great patience and will, and finds meaning out of meaninglessness.

¹ Мели С. Сўзу сўз. – Тошкент: Sharq, 2020. – Б. 419-420.

² Бахтин М. Романда замон ва хронотоп шакллари. / Рус тилидан У.Жўракулов таржимаси. – Тошкент: Akademnashr, 2015. – Б. 119.

³ Rabaté D. L'invention du solitaire. Presse Universitaires de Bordeaux, – B., 2003. – P. 18.

Meursault, the hero of Camus' "The Stranger", is also a modern interpretation of Sisyphus. Meursault also does not follow the rules of society, rejects the normal formal life that other people have adapted to, discarding moral standards, and he also rejects both religion and God. Society does not accept this type of person, it excludes him from its structure, as a result, Meursault's fate is as tragic as Sisyphus, he is executed.

Meursault, who stands above existing social and moral standards and universal values and lives with his own heart, does not see himself as a sinner, a lost servant at all. In his heart, there is not respect and love for people, moral values, order on earth, but a feeling of wanting to create the world of his ideal, a world where everything is possible. When he does not find the world in his mind, his heart is filled with anger and rebellion. Camus' hero, Meursault, sees no meaning in life, in which all people die sooner or later, and considers it absurd. As a historical type of Meursault, Sisyphus' nature is dominated by rebellion against death, anger against the gods who punished him, passion for life. Both of these characters want to live according to their heart's desires, reject existing ideals, and face a sad fate with their inclinations. The loneliness of Sisyphus has a historical appearance, he is forcibly separated from society and brought alone in a desolate desert. Loneliness in Meursault acquires a modernist meaning. He wanders among people, in society, only without finding a partner suitable for his "ideal". Both need social interaction: Meursault needs an interlocutor in his world who understands him, while Sisyphus needs social interaction, whoever it may be. These are the main points that connect the two characters.

The second section of the chapter is called "*Originality of Composition and Plot in "The Stranger", "the Wise Sisyphus"*". A. Camus' story "The Stranger" is a work with a complex psychological plot. It describes in detail the total events from the receipt of a telegram about the death of his mother, the shooting of an Arab on the beach, the repeated trials that followed, and the execution of the hero. The skill of the writer in creating a plot is that the plot line of the story in the work is connected with the character of the main character.

According to the category of existentialists, an existential person always tries to prove his existence before God and society. Movements are mainly built on this. There are many theoretical views of the representatives of existentialism about human existence and essence in existence. They express their scientific and philosophical views, literary concepts in the language of their heroes. That is, in the example of the hero of the work, the essence of a person, his attitude to life is determined not by his current situation and condition, but by his action, the force that urges him to action. These are the forces that move the hero along the plot line. With the help of these powers, the character of the hero is formed. The character is revealed through the hero's actions, thoughts, and speech. If the action is incomplete, the character will not be perfect. The characters of A. Camus' "The Stranger" and Kh. Dostmuhammad's "The Wise Sisyphus" are also formed based on the above criteria. Sisyphus defies the prohibitions of Zeus, the god of gods. He even equates himself with gods, wants to live forever, and denies death. In the end, he will also be sentenced to a meaningless and undeserved punishment. Kh. Dostmuhammad's novel

starts from this point. The first sentence is one of the main factors determining the poetics of the work. That is, the author imposes the formation of the character of the hero and the artistic concept of the work in the first sentence. The idea imposed on it is expressed at the compositional level through artistic textures. The work begins with the sentence *“The stone of powerful person falls upwards...”*. This sentence acquires a conceptual essence in the work. This concept is based on paradoxical logic. On the face of it, the reader seems to get a first impression of the character of the hero in this sentence. That is, Sisyphus thinks that he is great, he cannot imagine being defeated by this round rope. It is equivalent to an isnad for him. Sisyphus says, *“If I don’t have the strength for this little thing, my humanity will remain intact.”* The character of the hero of the work, who does not go back from his vow, stubborn, obstinate, etc., seems to be artistically reflected in this sentence. In fact, if you look closely at the essence of the first sentence, you can see the expression of paradoxical logic. In other words, Sisyphus is portrayed as oppressed in front of the great (Zeus). It is indicated in the first sentences of the work. *“The stone of powerful person falls upwards... Sisyphus, who was sitting for a long time on the barren ground, shook his head in some sense that he did not fully understand, and became very agitated.”* (p. 250). These two paradoxical logics embedded in the content of this sentence are gradually refined and artistically improved in the plot of this work. The events in the plot line of the work of art are connected with this main sentence, which is the core of the work. This sentence can be evaluated as an artistic discovery of the author.

The third chapter of the dissertation is entitled **“Typology of the image of the “deserted man” in the works “The Stranger”, “The Wise Sisyphus”, “Loneliness”**. The first section of this chapter called *“Philosophical, socio-psychological and metaphorical interpretations of the situation of loneliness” and it analyses the main hero’s “desolate situation” in “The Stranger”, “The Wise Sisyphus” and “Loneliness”*.

The fact that a person sees the real life as a chaos in which he lives in the “ideal” world that he has imagined, is not understood by others, denies the society that surrounds him, and lacks communication with the people around him, makes a person lonely. As a result, he is not satisfied with anyone in communication and locks himself from inside. The conversation of a person in a state of loneliness takes place in a monologue manner, sometimes subconsciously. As Professor U. Jurakulov pointed out, we can say that this situation is the result of “many years of mental processes, unconscious sufferings, communication with oneself, self-accountability, subconscious comparisons, and the current synthesis of the historical, cultural, psychological aura created by the whole community.”¹

The hero of A. Camus’ story “The Stranger” is also a character who lives inside his shell, in his limited aura. Meursault, the hero of the play, also grew out of the philosophy of existentialism, which fully corresponds to the above-mentioned factors of the situation of desolation. Elements of desolation, such as being in prison as a result of committing a crime, his internal mental anguish while waiting for the

¹ Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-магбаа ижодий уйи, 2015. – Б. 220.

verdict, imaginary experiences, talking to himself, are described with great pathos in the work. "...But at that moment I heard my voice clearly for the first time in months. This is the sound that I have been hearing for many days: that's when I realized that I have been talking to myself all the time since I got into solitary confinement."¹. In this sentence, Camus very convincingly describes the hero's pain, suffering, inner experiences, situations that are happening in the layers of the subconscious. Meursault was so absorbed in himself, that he did not understand all the external voices in the prison cell, the coming and going of the guard, and his words until he realized that he was talking to himself.

In the composition of Kh. Dostmuhammad's work "The Wise Sisyphus" there is a plot fragment that can be compared to this. No matter how much Sisyphus is content to engage in useless work like rolling a stone, he needs social contact, communication, relationship. His conversation with the stone, compassion for the stone, humane attitude towards it are often observed in the text of the work. But the loneliness of Sisyphus is somewhat different from the situation of Meursault. On the face of it, Meursault is a man of voluntary "desolation", while Sisyphus is forced into a desolate wasteland. At a deeper level, while Meursault is naturally prone to a sense of separation from people, Sisyphus is dominated by a passionate desire for union. Meursault destroys any starting point from which people can join, a Sisyphus willing to hold on to social intimacy at all costs.

As the hero of U. Hamdam's story "Loneliness" searches for his essence in the endless abyss of his imagination, his personal thoughts lead him to face this process. After all, as noted by literary critic Bahodir Karim, "Loneliness" is not dedicated to the artistic interpretation of a certain interesting event, it does not contain traditional images, images, scenes, dialogues; it is a monologue story. In this sense, "Loneliness" came to the field as a product of enthusiastic and depressed, thoughtful and thoughtless moods, nameless sufferings in the human psyche."² When a person is in the throes of loneliness, he fantasizes, walks on the inner borders, and makes deep life reflections.

In the second season called "*Artistic-psychological description of the inner states of a lonely man*" the typological characteristics of the image of a "lonely man" in the works "The Stranger", "The Wise Sisyphus", and "Loneliness" are revealed. A. Camus confined his characters in a room or a space in his works. There are certain reasons why he behaves this way: one closes the door to the outside world of his own free will, while another is besieged against his will.

Meursault, the hero of "The Stranger", spends most of his time alone in the pre-trial detention center in the second part of the play. Of course, Meursault is imprisoned for involuntary manslaughter, but before his arrest, the first part of the play describes the hero spending the entire Sunday in his room. During the day, he does almost nothing, looks up at the sky from time to time, stands by the window, watches people passing by, immerses himself in his thoughts. His condition seems to represent not only his lonely, desolate life, but also his future days in prison, the days

¹ Камю А. Бегона. Вабо. Ён дафтарчалар. Ҳикматлар / Сўзбоши муаллифи ва масъул муҳаррир: профессор А. Саидов; Тўпловчи: Л. Исоқов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2014. – Б. 82.

² Карим Б. Рухият алифбоси. – Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б. 12-13.

he spent in heaven awaiting his execution.

The category of time in “The Lonely Man”. The works “The Stranger” and “The Wise Sisyphus” are also not exempt from this phenomenon. Especially for a person who is alone, a “lonely person”, the category of time is an extremely important factor, the main issue. For an existential person, there is probably no harder, more difficult task than spending time in prison. Meursault suffers a great deal of time in his prison cell. He remembers past events, remembers various things. He brings to mind the equipment and their location one by one in the room where he lived before. During the first days of his imprisonment, he spends his nights awake and his days only thinking and remembering. Later, Meursault responds to boredom with sleep. Indeed, Meursault loses control of time. For him, the concepts of month, date, and day were relativized and forgotten. Only the natural process of dawn and sunset gives him the essence of “yesterday” and “today”. For Meursault, the concept of “early” is also relative. Because he could not clearly imagine “early”. Maybe tomorrow will be a mirage...

For Kh. Dostmuhammad’s Sisyphus, time had already become a relative concept: “... *the worst thing of all is that in the eyes of Sisyphus, time seems to have stopped ticking, he had already forgotten the concept of time... He forgot the year, the day, the hours and the minutes. He who forgets time also forgets himself. A person who forgets himself forgets the goal, the plan, the calculation. He lives as if he does not live*” (p. 290). Whether such people exist or not is not important. Sisyphus, well aware of the fate of a person in this situation, always checks himself. Like Meursault, Sisyphus looks back on his past, remembers the events of his past life. Both Meursault and Sisyphus in “Desolation” try to spend time and day as meaningfully as possible.

A symphony of sounds in “Desolation”. In works of art, various sounds, voices, and noises occur in one way or another, so that they are not just small details in the plot, but acquire a certain metaphorical significance. Sounds serve as an important tool in revealing the content of the work, the character of the hero, and in general, in realizing the author’s artistic goal. These sounds combine and mix with the internal struggles of the “desolate man”, certain events that will happen in the future of the hero, or one or another appearance of the “desolate situation”, and serve as a metaphor. In the text, the timbre of the sounds changes depending on the process of reflection of the event (either internal or external).

For example, “The Stranger” describes Meursault’s painful experiences during his days spent alone in a prison cell, the miserable condition of a person in captivity, silence in desolation and a number of other philosophical and psychological processes. Meursault continues his monologue and says: “*There was a time that I do not like to tell the secret, when the night fell, the muffled evening noises from all the floors of the prison rose in a passionate tone, and then slowly subsided again...*” (p. 82). The timbre of the sound presented in the passage is variable, sometimes high and sometimes low. It should be noted that this sound sounds like an echo of a narrow environment that limits the freedom, liberty, and freedom of a person. Also, for a person of existential environment, prison is the most terrible place. On the other hand, it is no wonder that the noise of the evening, eagerly ringing in Meursault's

ears, resembles the progress of the trial, and that he is facing a terrible fate in the phrase “*a person who never likes to tell others*” and “whispers” about his current situation as a voice from the Unseen! “*Going to the hole, I reflected once more in the fading evening rays. My face was very serious from the beginning, why is it surprising that I have become serious now?*” The sentence (p. 82) further clarifies our metaphorical interpretation. In other words, Meursault hopes that the situation will improve, sometimes withdraws again with disappointment, goes deep inside, talks to himself involuntarily out of desolation. He cannot understand what is happening outside, he cannot understand the events. The growing seriousness of the external situation is also reflected in his face. He seems too helpless to tell his tragedy.

In the story “Loneliness” a similar image of strange noise can be observed. The noise in U. Hamdam’s work has a great metaphorical meaning and performs an artistic task on a large scale. It creates the rhythmic tone of the piece. The hero of the play said, “*Only the rustling of the trees remained under my ears. I listened to him for a long time...*”¹ 16 he says. This “tree rustle” sounds again and again under the hero's ear throughout the play, and the rhythm of this sound increases. It can be said that his heart, peace, and tranquility are broken, and at this moment loneliness entered from that “crack” like a roaring noise. This tone does not allow him to go out – in front of people. And more and more, the “commotion” escalates and drags the hero to the depths of his own body.

The fourth chapter of the dissertation is entitled “**Epic perception of the loneliness motif, the role of individuality and nationality in artistic interpretation**” and consists of two seasons. The first season entitled “*Individualism and Absurdity as the Western Basis of the Artistic Concept of The Stranger*” is devoted to the analysis of A. Camus’ work “The Stranger” and the concept of the author. A. Camus’ philosophy mainly consists of existentialism, individualism and the concept of absurdity. It is known that the doctrine of the absurd is based on four principles: freedom, passion, struggle and rebellion. Camus’s creative concept corresponds mainly to two features – freedom and rebellion. By nature, Meursault, the hero of The Stranger, is a typical representative of European individualism and egoism, who lives only for himself.

A. Camus artistically expresses that the world is incomprehensible to people in most of his works. It can be said that the philosophy of the absurd, which Camus wanted to absolutize, is a product of the catastrophe caused by the two world wars of the 20th century. In Camus's philosophy, factors such as seeing the world as absurd, replacing the question of faith with a household lifestyle, and the desire to live long have priority. With this, Camus raises a controversial issue. The story “The Stranger” reveals the story of a character who is indifferent to everything around him. The work is based on the principles of individualism, and Meursault, who loves himself and considers himself a sincere person, ignores all social phenomena and gives himself the freedom to live for himself.

The character of Meursault appears as a very complex, supernatural and unique creature. Meursault seems to live like ordinary people, he is a person like everyone

¹ Ҳамдам У. Ёлғизлик. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2017. – Б. 9.

else who works in a government institution and is busy with daily chores. However, his character is very sincere, far from hypocrisy, the opinions of others about him are unimportant, he does not even think about it. What distinguishes him from others is that he cannot accept the formal life accepted by all members of society. With this quality, Meursault is a stranger to society, to all its procedures, and even to the reader.

Meursault disdains the laws of society, he does not follow any of them, he does not even mourn the death of his mother, the highest rule. Even at the funeral, he doesn't pretend to be sad because of the separation from his mother, he thinks about what he is going through in his heart - he is very tired after staying up all night, he is depressed, he is suffering from standing for a long time to bury his mother in the scorching heat of the sun.

Camus' story *The Stranger* may seem simple to a mass audience, but Meursault's story to a privileged class is free from this narrow interpretation. In fact, Meursault is the typical image of the 20th century western citizen, who is considered a "selfish man". Meursault can be judged as a person who is humiliated by ethics and high spirituality.

In the play Meursault is personified as a man who ignores himself. Because he does not find enough strength, a stable source to manifest himself. For example, for an oriental person (a Muslim person), the sense of self-realization, spiritual maturity, being a perfect person, believing in God, and considering oneself to be His servant is glorious. And Meursault is equal to this feeling, this belief.

In the second season of the fourth chapter entitled "*Wise Sisyphus*" and "*Loneliness*" in the context of oriental spirituality and artistic thinking", the artistic scope of these works is analyzed based on the criteria of oriental etiquette, national and spiritual thinking

Since the works "The Wise Sisyphus" and "Loneliness" appeared under the influence of A. Camus in one way or another, it is necessary to analyze the absence of absurd philosophy of these works based on the criteria of Eastern religious beliefs and national spirituality.

As literary critic and writer Azamkhan Qazikhoja said, "human artistic thinking is nourished by a divine source. If it is cut off from the divine source, it is forced to sink and work at the lowest levels..."¹. Living without following the sacred duty and faith, which is considered a divine value, really brings a person down, plunges him into the quagmire of despair, and drowns him in the vortex of loneliness.

When we look at the mythological interpretation of Sisyphus, the hero of Kh.Dostmuhammad's work "The Wise Sisyphus", he is separated from the society due to disrespecting the established procedures, disobeying the divine laws and their creator, he is relegated to the lowest place and sentenced to severe punishment. The Uzbek writer approaches this reality based on Greek mythology in the context of Eastern spirituality and artistic thinking, forming a completely new interpretation of the image

¹ Қозихўжа А. Гар ортуқ сўз дедим.../ Тўпловчи, масъул муҳаррир ва сўзбоши муаллифи: ф.ф.д., профессор У.Жўрақулов. – Тошкент: Nurafshon business, 2021. – Б. 163.

The plot of the novel “Sisyphus the Wise” is also built around Sisyphus and his action with the stone. The only reality in the work is the story of Sisyphus rolling the stone to the top and the stone rolling down. Based on this reality, psychological processes such as the hero’s mental state, painful experiences, loneliness and desolation are artistically depicted.

Also, Kh.Dostmuhammad preserves the name Sisyphus, a Greek man of Western reality, and tries to update and reshape the essence and concept. The author approaches the work from an Eastern point of view. In the words of the writer, “Oriental people conquer the world with their mind”¹.

However, it should also be noted that the plot of Kh.Dostmuhammad’s novel “The Wise Sisyphus” is based on Greek mythology, so it is noticeable that the western reality is not fully compatible with the context of eastern spirituality and thought. In some places, non-Eastern aspects of heroic behavior, faith and obedience, deviations from the original basis (mythology) or some Western views are also noticeable.

U. Hamdam, the hero of the story “Loneliness” by F. Kafka, Joseph K. and is close to the characters of A. Camus’ Meursault in many ways. There are even forced similes. For example, the son of A., the hero of the story “Loneliness”, dies in agony. It is explained that the hero could not cry like others at the ceremony: “*Everyone was crying, I even saw tears in the eyes of strangers. Only his father - my eyes were dry. I tried - it didn’t work*” (p. 31). This scene can be typologically compared to Meursault in the story “The Stranger” when he did not cry when his mother died. But because the hero of the play is from the East, unlike Meursault, he cries even though it's late, and even when he cries, he cries to the top of his lungs. Since the hero of U. Hamdam is an oriental man, no matter how much he is brought closer to other characters such as Meursault, Joseph K, he will still retain oriental characteristics. The hero of the story “Loneliness” suffers from the loss of his child. In these aspects, this work embodies the oriental character and spirit.

It can be said that the style of U. Hamdam’s short story “Loneliness” is a literary-philosophical work with its own characteristic, which rejects traditional patterns and experiences, and is a product of renewed artistic thinking.

This work of the writer is not a description of life events, but it stands out in the history of Uzbek literature in its time and even today with the breadth of coverage of the spiritual image, the unique artistic reflection of all the inner suffering experiences of a lonely person. In other words, in U. Hamdam’s story “Loneliness”, according to Norwegian scientist Espen Howardsholm, “the center of gravity of art has moved from the outside to the inside”², Now the task of the artist is not to reflect the objective existence, but to create a purely subjective art by entering into a relationship with the existence based on the laws of his artistic world.

Although the mental anguish of the hero described in U. Hamdam's story “Loneliness” and the irreconcilable struggles going on in his heart sometimes seem

¹ Адиб билан суҳбатнинг аудиоёзуви шахсий архивимизда сақланган.

² Ховардсхолм Э. Модернизм. Исследование понятия в историко-философском плане. “Называть вещи своими именами”. – М.: Прогресс, 1986. – С. 460.

inconsistent with the dimensions of Eastern spirituality, this story clearly expresses the state of loneliness of a person, the most hidden feelings in his mind, and it is described without any pretensions. It is a characteristic work that stands out.

CONCLUSION

1. In the history of world literature, the motif of "loneliness" has been present since ancient times, and it is partially found mainly in ancient novel forms. In the Middle Ages, this feeling was associated with separation, isolation, and a state of mind that had passed away. Later, this feeling represented the condition of a person who lives alone and wants to be alone. It also means the state of a person who chooses a religious life, wants to be alone with God, and renounces the world. The word "loneliness" usually has two concepts: a) the state of a person who lives alone for a period of time or permanently; b) represents a desolate and neglected space or social environment.

2. Understanding and explaining the problem of loneliness in the history of social thought is different. For example, if the ancient Greek thinkers and mature scholars of the Middle Ages viewed loneliness as a vice and rejected it, in later times, loneliness was considered a necessary tool for human self-realization, and sometimes the artistic depiction of loneliness led to understanding it as a curse of humanity.

3. All the meanings associated with the concept of solitude can be seen as related to the relationship between the individual and society or between man and God. In the history of literature, the issue of loneliness, the way people separated from others or society keep a certain distance from society and others, problems such as how society is perceived by the individual are the works of writers of the 20th century, especially modernist writers such as M. Proust, F. Kafka, A. Camus is one of the characteristics of his work.

4. Loneliness should be described as a mental state that causes a person's individual feeling, subjective impossibility or unwillingness to be accepted by other people as follows: 1) loneliness is a psychological state with all the characteristics characteristic of mental phenomena. The most important of these characteristics are the intensity of the feeling and the specificity of a certain limited time, since no state lasts forever; 2) not being able to get the desired answer or not wanting to get it is a subjective situation. At this time, there are also external objective factors that cause loneliness, and they are not decisive; 3) for a normal life, a person needs to be recognized and accepted both by other people and by himself. If at any time he is separated from this thing or for some reason cannot feel it, then there is a high probability that he will experience loneliness.

5. Uzbek literature of the period of independence is of special importance due to the fact that it expanded the scope of describing the human psyche and deeply explored the inner world. The movement of literature in this region is mainly explained by two important aspects: 1) During the former Soviet system, man was devalued, his personality was trampled. This situation had a serious impact on the psyche of the people of the time, and created heroes in a depressed mood and mental anguish in fiction; 2) renewed artistic thinking has appeared in literature. This process

is mainly explained by a deeper acquaintance with the world's leading modernist writers, as well as the acquisition of their traditions and ideas.

6. Uzbek writers Kh.Dostmuhammad's novel "The Wise Sisyphus" and U. Hamdam's short story "Loneliness" are works created on the basis of the priority of literary influence or the combination of creative concepts of several writers and the synthesis of well-known and famous plots. The writer's novel "The Wise Sisyphus" was written under the influence of the essay "The Myth of Sisyphus" by the French writer A. Camus. Although the reality and images are similar, the nature and character of the hero have certain differences, which serves to ensure the originality of the work.

7. There are similar and different aspects of Sisyphus in the interpretation of Camus and Kh.Dostmuhammad. If Sisyphus is viewed as a negative character in Greek literary sources, in A. Camus his existential interpretation, the absurdity of life and the interpretation of human loneliness are given priority. Kh.Dostmuhammad gave an oriental spirit to Sisyphus, who was a western man, and embodied him in the spirit of courage, magnificence, and wisdom characteristic of Uzbeks.

8. The image of Meursault represents a symbol that rejects social rules, God, religion in an existential state, shares an absurd mood with life through its actions, and suffers from its loneliness. The trials and tribulations experienced by the wise Sisyphus are presented as a new universal image that not only defines his humanity, but also glorifies and purifies him.

The novel "The Wise Sisyphus" is about intelligence, will, and thinking, which realizes itself, is looking for a way to get rid of the tragedy that has fallen to its fate, restores its human form, strengthens its faith, and gives a new spirit to its way of life. This novel can be classified according to the following aspects: a) the novel is stylistically close to journalistic novels; b) belongs to a myth-novel in terms of compositional construction and plot; c) it can be added to the category of educational novel according to its artistic features, i.e., it educates the person, cleanses the soul, improves the person with a deep observation of life.

9. In the works of A. Camus "The Stranger" and Kh.Dostmuhammad's "The Wise Sisyphus", in general, social alienation, personal loneliness, the desire to live freely, and the motives of death are leading. In particular, if the work "The Stranger" begins with death and ends with death, in the novel "The Wise Sisyphus" priority is given to the triumphant cry of a defeated person, to overcome any kind of pain and suffering with patience, endurance, and will. Factors such as the ability of a person to give meaning to his life are important in the work. According to this aspect, it can be said that the Uzbek writer gave a new meaning to the Greek myth and Camus' interpretation.

10. A. Camus praises human freedom as a representative of existential literature. But the "ideal" world that he dreamed of is not real, he can live a meaningful life only if he obeys the rules of the real world and lives in a truly human form and spiritual and spiritual purity. In fact, the ideal world itself does not exist, but in the real world, in the life that everyone is used to, it is possible to live happily and comfortably. Being happy depends on a person's discretion, spirituality, maturity, and

nature. Sisyphus, who is seen as the most unfortunate person in the society, can find happiness in his misfortune and pleasure in his failure.

11. Through the image of Sisyphus, Kh.Dostmuhammad mobilized us to see some of the cruelties of society and the loneliness of the human psyche, what happens when a person is left alone, what happens in the spiritual world, inside. Sisyphus is alone, he is far from people, far from human communication, he is excluded from society. But Kh.Dostmuhammad's Sisyphus is a personification of a fighting man, embodied against the absurd. Therefore, this deviation cannot be attributed to the absurd philosophy of the West. The Sisyphus of the Uzbek writer is a person who rejects the absurd and enjoys action and struggle.

12. Kh.Dostmuhammad convincingly depicted in the novel with artistic skill Sisyphus's life in a deserted place, his ability to fight against life's conflicts, his courage, will, courage, and the sufferings he suffered in overcoming hardships. This work resonates in the reader's imagination like a labor anthem. Sisyphus was able to keep his humanity because of this determination and courage. The hero of the story "Loneliness" by U. Hamdam discovers himself in the midst of suffering.

13. A person in a "situation of loneliness" and his conclusion of "loneliness" leads to tragedy in A. Camus' "The Stranger", comfort in U. Hamdam's story "Loneliness", and wisdom in Kh.Dostmuhammad's "The Wise Sisyphus".

14. In "The Stranger", Camus gradually reveals the conflicting relationship between man and his world, the chaotic world. Meursault, the hero of the work, rejects the usual world and strives to live in his ideal world, in the heart of nature, satisfying his bodily desires. The world Meursault lives in is a "dead" world. That is, in the whole land of Kurrail, there will be only one Meursault, and no others. A. Camus wants to create Meursault in the image of "the first man".

15. When looking at the novel "The Wise Sisyphus" and the short story "Loneliness" based on the criteria of Eastern spirituality, such a paradoxical situation was observed: a) Kh. Dostmuhammad wants to create Sisyphus, the hero of the novel "The Wise Sisyphus", as an image of an oriental man, but the fact that Sisyphus has hatred and rebellion against the god of gods, the mighty Zeus, does not allow him to imagine this image in the context of oriental thought in the full sense; b) The hero of the story "Loneliness" by U. Hamdam, being an oriental man, acts with more western thinking.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ
АЛИШЕРА НАВОИ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

АСАДОВ МАХМАДИЁР ТУРАЕВИЧ

**МОДЕРНИСТСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ «МОТИВА ОДИНОЧЕСТВА» В
МИРОВОЙ И УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ**

(на примере прозы А.Камю, Х.Дустмухаммада, У.Хамдама)

10.00.06 – Сопоставительное литературоведение, сопоставительное языкознание и переводоведение

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD) ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Ташкент – 2022

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером В.2021.1.PhD/Fil 1059.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои.

Автореферат диссертации размещён на трёх (узбекском, русском, английском (резюме)) языках на веб-странице Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои www.navoiy-uni.uz и в информационно-образовательном портале "Ziyonet" www.ziyonet.uz.

Научный руководитель: **Сирожиддинов Шухрат Самариддинович**
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Мелиев Сувонкул**
доктор филологических наук

Холиков Баходир Аликулович
доктор философии по филологическим наукам (PhD), доцент

Ведущая организация: **Ташкентский государственный педагогический университет**

Защита диссертации состоится на заседании Научного совета DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои «25» 11 2022 года в 10⁰⁰ часов (Адрес: 100100, город Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хожиба, дом 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz); e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои (зарегистрирована за номером 232). Адрес: 100100, город Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хожиба, дом 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Автореферат диссертации разослан «15» 11 2022 года (реестр протокола № 1 от «15» 11 2022 года).

Н.А.Жабборов
Председатель Научного совета по присуждению учёных степеней, доктор филологических наук, профессор.

К.У.Пардаев
Ученый секретарь Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор филологических наук, доцент.

Д.Р. Юсупова
Заместитель председателя научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор филологических наук, профессор.

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Актуальность и востребованность темы диссертации. В мировой литературной критике, в частности, в начале XX века, стало уделяться серьезное внимание проблеме «одиночества». Особенно после Второй мировой войны масштабы изучения этого социально-психологического явления достигли глобального уровня. Типологическое изучение «мотива одиночества» в рамках литературы разных народов является исторической и эстетической основой процветания мировой литературы.

Литература народов мира развивается в результате регулярных литературных взаимоотношений и творческого усвоения другим народом опыта культуры и литературы одного народа. Литература модернизма, появившаяся в Европе в конце XIX века, описывает психику, внутренний мир человека. Одной из выдающихся фигур в литературе модернизма является Альбер Камю. Его герои испытывают подавленное настроение, социальное отчуждение, разочарование и одиночество. С этой точки зрения изучение литературно-эстетической позиции и процесса творчества писателя-модерниста позволяет установить приоритетные идеи в художественном произведении.

Изучение вопроса о литературно-эстетической концепции и творческой гармонии создателей узбекской литературы периода независимости Хуршида Дустмухаммада и Улугбека Хамдама в контексте мировой литературы создает необходимость в новой интерпретации в соответствии с требованиями данного периода. Изучение творческого своеобразия этих писателей делает необходимым сделать наблюдения над определением авторской концепции, основанной на способах проявления одиночества героя в их произведениях, интерпретации нового поэтического выражения и символично-образных персонажей. Соответственно, изучение таких вопросов, как подход к состоянию одиночества, выраженному в творчестве Х.Дустмухаммада и У.Хамдама, с точки зрения национальных, духовных и общечеловеческих ценностей, синтез черт, присущих восточной и западной литературе, а также их выражение в художественном творчестве как продукте творческой гармонии в контексте мировой литературы приобретает все большую актуальность на современном этапе.

В качестве объекта исследования были выбраны произведения Альбера Камю «Посторонний», «Мудрый Сизиф» Хуршида Дустмухаммада, «Одиночество» Улугбека Хамдама.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

исторические корни «мотива одиночества» в мировой и узбекской прозе, проблемы традиционализма и оригинальности в художественном отражении французским писателем А.Камю, узбекскими писателями Х.Дустмухаммадом и У.Хамдамом раскрывают философские, социально-психологические, метафорические особенности «ситуации неведомости», индивидуальность в творчестве писателей, а также вопросы национальности;

рассказ «Посторонний» А.Камю и «Мудрый Сизиф» Х.Дустмухаммада раскрываются проблемы традиционализма и оригинальности в сюжете романа,

историко-мифологическая общность героев, мастерство творца в создании образа «одинокого человека»;

выделяются различные особенности проявления одиночества в литературе, таких как одиночество, замкнутость, изоляция, отчуждение с формальной, содержательной и художественно-психологической стороны, раскрыты самые высшие и низшие формы одиночества;

в произведениях французского писателя А. Камю «Посторонний» и узбекских писателей Х. Дустмухаммада «Мудрый Сизиф», У. Хамдама «Одиночество» обосновываются литературно-эстетические функции мотива одиночества, роль и значение национальных, религиозно-духовных, ритуальных концепций, литературного влияния в его художественном выражении.

Внедрение результатов исследования. На основе разработанных научных результатов, полученных в исследовании по модернистской интерпретации «мотива одиночества» в мировой и узбекской литературе:

вклад творчества известного писателя Хуршида Дустмухаммада в развитие узбекской прозы, создание национального характера в романе «Мудрый Сизиф», мастерство автора в отражении духовно-нравственных проблем, принципов реалистического изображения, художественного и эстетического своеобразия, оригинальность композиции и сюжета в романе «Мудрый Сизиф», творческие вопросы литературного воздействия и стилистического своеобразия в процессе, элементы национально-культурного образа в художественном образе, поэтические особенности повести Улугбека Хамдама «Одиночество», образ «Рассказчик - я» в повести, художественно-психологический образ душевных мук, вызванных стремлением героя познать и понять мир были использованы в теоретической части фундаментального проекта №ОТ-Ф1-030 «Публикация многотомной монографии (7 томов) «История узбекской литературы» (2017-2020) (справка №04/1-628 Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои от 7 апреля 2022 года), выполненного в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. В результате, это послужило основой для обогащения научных взглядов и развития новых мотивов и проблем в истории узбекской литературы начала XXI века;

из научных выводов об эпическом восприятии природы, характера, поведения одинокого человека в национальных и общечеловеческих рамках, в интерпретации художественно-психологического и метафорического образа состояния одиночества «покинутого человека», выражающий внешний облик страдающего человека в «состоянии безысходности» были использованы в практическом проекте № I-ОТ-2019-42 «Создание электронного поэтического словаря узбекского и английского языков (изображение человеческого облика, характера, природы и национальных символов)» (2020-2021) (справка № 04/1-2160 Министерства высшего и среднего специального образования Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои от 28 июня 2022 года), выполненного в Ташкентском

государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. В результате, созданный поэтический словарь явился основой для обогащения природы и характера одинокого человека научными объяснениями об одиночестве художественного героя;

теоретические и практические выводы, сделанные по появлению «мотива одиночества» в мировой и узбекской литературе, принципах развития, выхода на мировой уровень, были использованы национальной телерадиокомпанией Узбекистана для трансляции передачи «Молодежь нового Возрождения» телеканала «Dunyo bo‘ylab» (справка за №01-01/336 национальной телерадиокомпания Узбекистана «Dunyo bo‘ylab» от 18 мая 2022 года). В результате содержание материалов, подготовленных для программы, обогащено теоретической и практической информацией.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения и списка использованной литературы. Общий объем составляет 155 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Асадов М. Альбер Камю ва Хуршид Дўстмухаммад прозасида абсурд қаҳрамон муаммоси // Сўз санъати. – Тошкент, 2020. 3-жилд. 2-сон. – Б. 117-126 (10.00.00. № 36).
2. Асадов М. Камюнинг “Бегона” асарида “ёлғизлик” мотивининг экзистенциал талқини // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги. – Тошкент, 2022. № 2. – Б. 196-206.
3. Асадов М. “Ёлғизлик” мотивининг илмий-назарий, бадиий-тарихий талқинлари // ЎзМУ хабарлари. – Тошкент, 2022. № 1/2. – Б. 226-229 (10.00.00. № 15).
4. Асадов М. Адабиётда ва фалсафада “ёлғизлик” тушунчаси // Жаҳон адабиёти. – Тошкент, 2022. – №4. – Б. 155-162 (10.00.00. № 4).
5. Asadov M. Existential interpretation of “loneliness” motive in the work “The Stranger” by Albert Camus // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. ISSN: 2249-7315 Vol. 12, Issue 02, February 2022 SJIF 2021 = 8.037. (SJIF – Scientific Journal Impact factor = 8.558 (2022)). – P. 1-6.
6. Asadov M. A Comparative Study of the image of Sisyphus in Western and Uzbek Literature // World Bulletin of Social Sciences (WBSS) Available Online at: <https://www.scholarexpress.net> Vol. 9, April, 2022 ISSN: 2749-361X. (Journal Impact Factor: 7.545). – P. 75-78.
7. Асадов М. Альбер Камюнинг “Бегона” қиссасида абсурд қаҳрамон муаммоси / Академик Б.Назаров таваллудининг 75 йиллигига бағишланган “Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференция материаллари тўплами. Тошкент, 2020. – Б. 313-317.
8. Асадов М. Улуғбек Ҳамдамнинг “Ёлғизлик” қиссасида композиция ва сюжет / International Scientific and Practical Conference “Modern philological paradigms: interaction of Traditions and innovations II”. – Тошкент, 2022. – Б. 603-607. www.myscience.uz / <https://doi.org/10.47100/nuu.v2i18.03.120>.
9. Asadov M. Loneliness and Absurdity is the basis of Albert Camus’s concept of Art // European journal of science Archives conferences series/ Konferenzreihe der Europäischen Zeitschrift für Wissenschaftsarchive. Aachener, Germany, 2022. – P. 30-33.
10. Asadov M. The motif of “Loneliness” in the work “the Stranger”. Integration into the world and connection of sciences | Интеграция в мир и связь наук | Dūnyaya integrasiya və elmlərin əlaqəsi-2022 <https://doi.org/10.5281/zenodo.6339739/> (Bakı, Azerbaijan 2020 2 Bolum). – P. 3-7.
11. Асадов М. “Ёлғизлик мотиви”нинг поэтик талқини / “Sharq-u G‘arb Renessans adabiyoti: Navoiy va Shekspir” mavzuidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2022. – B. 530-537.

II бўлим (II часть; II part)

12. Асадов М. Афсонавий Сизиф образининг қиёсий тадқиқи: Ҳомердан Хуршид Дўстмуҳаммадгача / “Қиёсий адабиётшунослик: ўтмиши, бугуни, истиқболлари” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент, 2020. – Б. 85-91.
13. Асадов М. Альбер Камюнинг Сизиф образида абсурд ҳиссининг бадиий талқини / “Роман-герман тилшунослигининг долзарб масалалари” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент, 2020. – Б. 63-65.
14. Asadov M. “Yolg‘izlik motivi” – Alber Kamyu ijodida muhim mavzu sifatida / “Jahon ilm-fani taraqqiyotida tarjimashunoslikning ahamiyati” mavzuidagi xalqaro ilmiy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2021. – B. 147-150.
15. Асадов М. Альбер Камю асарларида абсурд образининг фалсафий инъикоси / “Филология илмининг долзарб масалалари” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари. 6-китоб. – Қарши, 2020. – Б. 7-9.
16. Асадов М. Альбер Камю ижодида “эпик макон” ва “ёлғиз қаҳрамон” муаммоси / “Маданиятлараро мулоқот матнида тил ва адабиётнинг роли” мавзусидаги халқаро конференция материаллари. – Қарши, 2021. – Б. 186-189.
17. Асадов М. Жаҳон насри тарихида “ёлғизлик” мотивининг бадиий акс эттирилиши / “Zamonaviy filologiya ilmi va lingvodidaktika masalalari” mavzuidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. 2021. – B. 57-59.

**Автореферат «Oltin bitiklar» журнали таҳририятида
таҳрирдан ўтказилди.**

